

ATT ARBETA MED VÅLD I NÄRA RELATIONER

En beskrivning av och erfarenheter från
projektet Freda inom omsorgen om äldre
och funktionsnedsatta, Region Gotland

Ingrid Hjalmarson

Rapporter/Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum 2015:1 ISSN 1401-5129

FÖRORD

Socialstyrelsen och länsstyrelserna har som del i arbetet att uppfylla regeringens jämställdhetsmål satsat på att utveckla kommunernas stöd till personer som är utsatta för våld i nära relationer. Arbetet startade 2009 när de båda myndigheterna gjorde en gemensam tillsyn, i ett urval av landets kommuner, hur socialtjänsten arbetade med personer som är utsatta för våld i nära relationer.

För Region Gotlands del blev resultatet av granskningen en avstamp för projektet att utveckla arbetet med våld i nära relationer inom omsorgen om äldre och funktionsnedsatta.

De erfarenheter som Region Gotland har gjort under projektets gång vill de via denna rapport sprida till andra kommuner som avser att starta ett liknande projekt. Uppmaningen från Region Gotland till landets kommuner är att arbeta långsiktigt och att ”hålla i och hålla ut”.

Eva Norman har varit projektledare. Ingrid Hjalmarson har medverkat i datainsamlingen och författat rapporten. Professor Lars Andersson och docent Kristina Johnell har varit forskningsledare.

Stockholm februari 2015

Chatrin Engbo

Direktör

Stiftelsen Stockholms Läns Äldrecentrum

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	1
INLEDNING	3
STUDIENS SYFTE	4
METOD	4
<i>Intervjuer</i>	4
<i>Inläsning</i>	4
BAKGRUND	5
ETT SAMHÄLLSPROBLEM	5
<i>Hur vanligt är våld bland äldre på Gotland?</i>	5
MÅLET ATT MINSKA MÄNS VÅLD MOT KVINNOR	6
<i>Tillsyn av kommunernas arbete mot våld i nära relationer</i>	6
KOMMUNERNAS ANSVAR FÖR VÅLDSUTSÄTTA	7
<i>Föreskrifter och allmänna råd för arbetet mot våld i nära relationer</i>	7
<i>Lex Sarah</i>	9
SOCIALTJÄNSTENS ORGANISATION PÅ GOTLAND	9
<i>Omsorgen om äldre- och funktionsnedsatta på Gotland</i>	9
PROJEKTET FREDA	11
MÅL, ORGANISATION, UPPBYGGNAD OCH INNEHÅLL	11
<i>Projektets organisation</i>	11
<i>Aktiviteter inom Freda</i>	12
<i>Projektets finansiering</i>	13
<i>Vad händer efter projekttidens slut?</i>	13
STÖDSTRUKTUREN FREDA:S UPPBYGGNAD OCH INNEHÅLL	14
<i>Riktlinjer, kvalitetskrav och uppföljning</i>	15
<i>Stödinsatser</i>	15
<i>Information om arbetet mot våld i nära relationer</i>	16
VILKET VÅLD MÖTER PERSONALEN?	16
UTBILDNINGARNA - EN VIKTIG GRUND ATT STÅ PÅ	18
<i>Erfarenheter av grundutbildningen</i>	18
SÅ FUNGERAR STÖDSTRUKTUREN I PRAKTIKEN	20
<i>Uppdraget att vara nyckelperson</i>	20
<i>Erfarenheter av att vara nyckelperson</i>	21
<i>Freda-gruppen för äldre och funktionsnedsatta</i>	22
<i>Biståndshandläggarnas erfarenheter</i>	24
ERFARENHETER AV ATT ARBETA MED VÅLD	25
<i>Hur upptäcker personalen våld och vad gör de?</i>	26
<i>Vilken hjälp kan personalen erbjuda?</i>	27
<i>Uppföljning av arbetet mot våld i nära relationer</i>	29
VAD HAR PROJEKTET ÅSTADKOMMIT?	29
VILKA VAR FRAMGÅNGSFAKTORERNA?	30
<i>Erfarenheter från individ och familjeomsorgen</i>	30
<i>Att utgå från baspersonalen</i>	31
<i>Stöd av ledningen</i>	31

<i>Projektledaren – en framgångsfaktor</i>	31
PROJEKTLEDARENS ERFARENHETER.....	32
ATT HÅLLA ARBETET MOT VÅLD LEVANDE	32
<i>Utvecklingsområden</i>	33
<i>Arbete mot våld i nära relationer kräver resurser</i>	33
RÅD TILL ANDRA KOMMUNER.....	34
AVSLUTANDE REFLEKTIONER	36
VAD HAR PROJEKTET RESULTERAT I?	36
<i>Vad kan försvåra att arbetsättet lever kvar</i>	37
ÖKADE KRAV PÅ KOMMUNERNA ATT UPPTÄCKA VÅLD	38
SVÅRT OMRÅDE ATT ARBETA MED	39
PERSONALEN KAN OCKSÅ VARA UTSATT FÖR VÅLD	40
VIKTIGA LÄRDOMAR FRÅN GOTLAND	40
REFERENSER	42
BILAGA 1.	45
INTERVJUGUIDE FÖR NYCKELPERSONER	45
BILAGA 2.	46
VÅLD I NÄRA RELATIONER – ETT FOLKHÄLSOPROBLEM.....	46
<i>Våld mot äldre och funktionsnedsatta</i>	47
<i>Våld inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta</i>	49
<i>Risikfaktorer för att utsättas för våld</i>	50
<i>Våldets konsekvenser</i>	51
<i>Risker för personal att möta våld i arbetet</i>	51
BILAGA 3. NYCKELPERSON	53
BILAGA 4. FREDA GRUPP	54

SAMMANFATTNING

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum fick våren 2014 i uppdrag av Region Gotland att beskriva projektet Freda och arbetet med våldsutsatta äldre och funktionsnedsatta samt de erfarenheter som arbetet hade gett. Studien har gjorts med hjälp av intervjuer med personal inom Region Gotland samt inläsning av forskning och andra studier.

Våld i nära relationer betecknas som ett samhällsproblem. En ny föreskrift från Socialstyrelsen (SOSFS 2014:4) skärper kraven på kommunerna och hälso- och sjukvården att utveckla och förstärka arbetet med våldsoffer. Forskning visar att våld ofta leder till svåra och omfattande konsekvenser i form av fysiska, psykiska och sociala problem. Konsekvenserna blir värre ju grövre våldet eller övergreppen är. Våldsutsatta äldre är extra sårbara då den fysiska och psykiska kapaciteten ofta är nedsatt. Det kan även gälla personer med funktionsnedsättning.

Länsstyrelserna hade mellan 2006 och 2014 uppdraget att implementera regeringens jämställdhetsmål. Region Gotland ingick i en landsomfattande granskning av kommunernas arbete mot våld i nära relationer som gjordes av Länsstyrelsen och Socialstyrelsen. Den visade att insatserna främst för äldre och funktionsnedsatta personer behövde utvecklas och förbättras. Med stöd av statliga stimulansbidrag startade därför utvecklingsprojektet Freda år 2010. Målsättningen var att stärka stödet till våldsutsatta äldre- och funktionsnedsatta personer.

Projektet Freda har blivit känt runt om i Sverige. Under projekttiden skapades en stödstruktur, som består av nyckelpersoner, nätverk för nyckelpersonerna och den tvärprofessionella ärendehanteringsgruppen Freda. Grunden för arbetet är att all personal inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta har kunskaper om våld i nära relationer. Projektet inleddes med att de fick en halv dags utbildning. Andra aktiviteter inom Freda var

- Utbildningsinsatser riktade till personal inom sjukvården, polis, kvinnojouren, bibliotekarier med flera yrkesgrupper samt allmänheten.
- En kartläggning av de stödinsatser, som våldsutsatta personer kan erbjudas.
- Att införa några speciellt anpassade stödinsatser för våldsutsatta.
- En kartläggning av förekomsten av våld i nära relationer på Gotland bland personer 65 år eller äldre (Kristensen & Lindell 2013).
- Att revidera de befintliga riktlinjerna för hur frågor om våld i nära relationer ska hanteras inom Region Gotland.
- Att sprida information om arbetet i media och att sprida informationsmaterial på strategiska platser.

I arbetet mot våld i nära relationer ingår också samverkan med andra verksamheter och organisationer som arbetar med våldsutsatta personer. Samarbetet leds av Länsstyrelsen.

Projektet genomfördes med målsättning att skapa en lärande organisation. Tanken var att all personal som har direktkontakt med äldre och funktionsnedsatta ska känna igen signaler på att en person kan vara våldsutsatt och veta hur de kan föra iakttagelserna vidare. Arbetet leddes av en styrgrupp där socialförvaltningens avdelningschefer ingick. En projektledare genomförde arbetet operationellt. Stödstrukturen för arbetet mot våld i nära relationer ingår nu i den ordinarie verksamheten.

Intervjuerna som gjordes med olika befattningshavare visade att arbetet mot våld var en fråga som engagerade. Erfarenheterna både av projektet och av arbets sättet som nu tillämpas var genomgående mycket positiva. Stödstrukturen med nyckelpersoner och ärendehanteringsgruppen Freda fungerade bra. Tack vare att personalen vet hur de ska agera upptäckte de numera fler våldsutsatta personer än tidigare. Det framkom att personalen även tidigare haft misstankar att personer kunde vara våldsutsatta, men då oftast inte hade gjort någonting. En bidragande orsak var att de inte hade haft tillräcklig kunskap.

Trots att projekt Freda är avslutat var uppfattningen att implementeringen av arbets sättet måste fortsätta. De olika enheterna uppmärksammade ännu frågan varierade i olika utsträckning. Projektledaren lyfte fram det faktum att även anställda i Region Gotland var utsatta för våld. Erfarenheten var att egna upplevelser av våld kan bidra till en ovilja mot att uppmärksamma frågan. I samband med varje utbildningstillfälle visade det sig att en eller flera deltagare var eller hade varit utsatta för våld.

Projektet Freda innebar att arbetet mot våld i nära relationer inom omsorgen om äldre- och funktionsnedsatta utvecklades och tog ett stort steg framåt. Det finns mycket att lära av projektet. Några punkter som framstår som särskilt betydelsefulla är att det inte räcker med att bara ge personal utbildning utan det behövs också god struktur och tillgång till stöd när man inför ett nytt arbetsområde. Dessutom framkom vinsten/fördelarna med att använda socialtjänstens samlade kompetens för att kunna ge såväl god vård och omsorg till personer i svåra problemområden som adekvata stödinsatser.

Uppmaningen från de anställda i Region Gotland till de kommuner som också ska börja utveckla arbetet mot våld i nära relationer var att göra som de hade gjort – att arbeta långsiktigt. Att hålla i och hålla ut.

INLEDNING

Region Gotland har gett Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum i uppdrag att i en rapport beskriva projektet Freda som syftade till att skapa en stödstruktur för arbetet mot våld i nära relationer¹, inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta^{2, 3} Freda startade⁴ i november 2010 och avslutades i december 2013. Arbetet har uppmärksamats i hela landet. Många kommuner har gjort studiebesök för att ta del av de erfarenheter som projektet har gett.

När projektet Freda avslutades i december 2013 övergick arbetet och ansvaret att uppmärksamma våld i nära relationer bland äldre och funktionsnedsatta i de ordinarie arbetsuppgifterna inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta.

Det stora intresset för projektet Freda är en följd av Länsstyrelsernas intensifierade arbete med regeringens jämställdhetsmål, att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

---

¹ Utgångspunkten när det gäller vem som ska definieras som närstående är om det föreligger en nära och förtroendefull relation, som den enskilde har en fast och varaktig relation till, exempelvis makar, samboende, pojk- eller flickvänner, syskon, barn och barnbarn. Det krävs inte att relationen mellan två parter har varit eller är äktenskapsliknande. Äldre personer som har omfattande vård- och omsorgsbehov och har hemtjänst eller bor i ett vård- och omsorgsboende befinner sig i en beroendesituation gentemot vårdpersonalen och kan därmed ha en fast och varaktig relation till vårdpersonalen. Även relationerna mellan medboende i vård och omsorgsboenden kan ses som fasta och varaktiga relationer (Socialstyrelsen 2009).

² Äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsättning ingår i socialförvaltningen inom Region Gotland. Även andra verksamhetsområden är involverade i arbetet med våld i nära relationer. De kunskaper som finns inom Individ och familjeomsorgen framhålls som särskilt viktiga.

³ En funktionsnedsättning är en begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Exempel på begränsningar är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i arbetslivet, i sociala relationer, i fritids- och kulturaktiviteter, i utbildning och i demokratiska processer. Det handlar framförallt om bristande tillgänglighet i omgivningen (Socialstyrelsens termdatabank).

⁴ Inom regionen fanns tidigare ett projekt för att utveckla arbetet med våld i nära relationer inom individ och familjeomsorgen (Hammerin 2009).

STUDIENS SYFTE

Syftet var att beskriva organisationen för arbetet mot våld i nära relationer som utvecklades inom ramarna för projekt Freda. Syftet var också att beskriva personalens erfarenheter av arbetet mot våld i nära relationer inom äldre- och omsorgen om funktionsnedsatta i region Gotland.

METOD

De metoder som användes var intervjuer och genomgång av rapporter och annat material.

Intervjuer

Totalt gjordes 14 intervjuer med personer som på olika sätt var involverade i arbetet mot våld i nära relationer. Åtta var individuella och sex var gruppintervjuer. De flesta, nio intervjuer, gjordes på de intervjuades arbetsplatser. En gjordes på ett café och fyra genomfördes per telefon.

De intervjuade som var anställda inom Region Gotland var projektledaren, socialdirektören, socialförvaltningens fyra avdelningschefer, sju medlemmar i ärendehanteringsgruppen Freda, tre biståndshandläggare, tio nyckelpersoner (boendeassistenter⁵, anhörigstödjare⁶ och sjuksköterskor), och två boendeassistenter från omsorgen om funktionsnedsatta som höll VIP-utbildningar. Från länsstyrelsen intervjuades utvecklingsledaren för kvinnofrid. Sammanlagt intervjuades ca 30 personer.

Intervjuerna var semistrukturerade och utgick från en intervjuguide. (Se bilaga 1)

Intervjuerna spelades in och det inspelade materialet skrevs ut till text, som sedan analyserades.

Inläsning

I uppdraget ingick också att ta del av dokumentation inom området såsom forskning, rapporter, dokument, rutiner och riktlinjer.

---

⁵ Boendesassistenterna är titeln för undersköterskor och vårdbiträden som arbetar i äldreomsorgen och i omsorgen om funktionsnedsättning.

⁶ Anhörigstödjare arbetar i samverkan med anhörigkonsultanten, med olika former av stöd till anhöriga.

BAKGRUND

Ett samhällsproblem

Våld i nära relationer är ett samhällsproblem som har uppmärksamats mer och mer under de senaste åren. Främst drabbade är kvinnor i alla åldrar men även män är utsatta. Våldet orsakar varje år i genomsnitt att 17 kvinnor dör (Brå 2014). En kortfattad översikt om aktuell forskning om våld mot äldre finns i bilaga 2.

Hur vanligt är våld bland äldre på Gotland?

Inom ramen för Freda-projektet genomfördes 2012 en kartläggning av äldre gotlänningars (65 år eller äldre) erfarenheter av våld (Kristensen & Lindell 2013). Behovet att kartlägga hur våldet såg ut på Gotland identifierades tidigt i projektet. Att göra en sådan kartläggning var också ett av de krav som Socialstyrelsen ställde för att bevilja projektpengar. 6500⁷ enkäter skickades ut, varav 3400 besvarades. Svarsfrekvensen var 52 procent, vilket innebär att svaren måste tolkas med försiktighet.

Rapporten (Kristensen & Lindell 2013) fick stor uppmärksamhet i massmedia både lokalt och nationellt. Resultatet visade att mer än 15 procent hade varit utsatta för våld efter att de fyllt 65 år. Det innebär att nästan var sjätte person i den här åldersgruppen, eller ungefär 2 000 personer på Gotland hade upplevt våld i någon form: fysiskt, ekonomiskt, sexuellt, psykiskt eller försummelse efter sin 65-årsdag⁸.

Kartläggningen visade att det var skillnad mellan mäns och kvinnors erfarenheter av våld. Både vilken typ av våld och hur ofta det förekom. Skillnaderna var inte alltid så stora, men det var tydligt att kvinnor hade större erfarenheter av våld än män, utom när det gällde ekonomiskt våld. Kvinnor hade nästan fyra gånger större erfarenhet av sexuellt våld jämfört med män. När kvinnor 65-71 år jämfördes med hela svarsgruppens kvinnor hade de också större erfarenhet av hot och trakasserier, sexuellt och fysiskt våld. Motsvarande jämförelse för män visade en lägre grad av utsatthet i alla våldsområden utom för sexuellt våld.

Kvinnorna hade också större erfarenhet av upprepat våld inom samtliga våldsområden. De hade dubbelt så stor erfarenhet av upprepat fysiskt och sexuellt våld och 50 procents större erfarenhet än män av upprepade hot och trakasserier. Av hela gruppen hade nästan nio av tio, som blivit utsatta för försummelse, utsatts vid flera tillfällen.

Både män och kvinnor uppgav att de främst hade blivit utsatta för våld i det egna hemmet. Undantaget var försummelse där angavs även vård- eller omsorgsin-

---

⁷ Det bor ca 13 000 personer 65 år eller äldre på Gotland.

⁸ De våldsområden som kartlagts var försummelse, hot och trakasserier, fysiskt-, sexuellt- och ekonomiskt våld.

stitutioner. Både kvinnor och män uppgav genomgående en främmande man eller nuvarande partner som förövare. Kvinnorna uppgav en före detta partner i betydligt större utsträckning än män. När det gällde försummelse angavs framför allt vård- och omsorgspersonal som ansvariga för våldet.

Det var få som besvarade frågan om de hade sökt hjälp eller anmält våldet. Av dem som svarade hade flertalet sökt hjälp inom sjukvården och var nöjda med hjälpen. Drygt var tionde person hade polisanmält våldet som de hade utsatts för (a.a.).

Målet att minska mäns våld mot kvinnor

Regeringen hade under åren 2006 till 2014 som mål att minska mäns våld mot kvinnor. Länsstyrelserna hade uppdraget att implementera dessa mål och att samordna insatserna inom statliga verksamheter och olika regionala aktörer. Det övergripande nationella målet var att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Enligt Länsstyrelsen måste jämställdhetsperspektivet finnas med i det dagliga arbetet inom socialtjänsten. Det innebär att alla beslut som berör individer ska belysa, analysera och beakta villkoren för kvinnor och män samt för flickor och pojkar (www.lansstyrelsen.se).

Tillsyn av kommunernas arbete mot våld i nära relationer

En del i länsstyrelsernas uppdrag var att under 2008 och 2009, tillsammans med Socialstyrelsen, genomföra en tillsyn i 80 kommuner. Syftet var att granska och förstärka socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor. I en rapport konstaterade Socialstyrelsen och Länsstyrelserna (2009) ”att det hör till ovanligheterna att äldre våldsutsatta kvinnor uppmärksammas inom kommunernas socialtjänst och få kommuner har kompetens och insatser inom äldre och omsorgen om funktionsnedsatta”.

Tillsynen visade att det fanns stora skillnader mellan hur de granskade kommunerna runt om i landet arbetade med kvinnor utsatta för våld. Några var mer aktiva och hade utvecklat strategier och insatser för våldsutsatta kvinnor medan arbetet i andra kommuner hade stora brister. Skillnaderna innebar att bostadsorten hade en avgörande betydelse både för om en våldsutsatt kvinna uppmärksammades och vilket stöd eller hjälp hon fick. Generellt sett visade tillsynen att kommunerna behövde utveckla sitt arbete för att kunna nå ut till särskilda grupper, exempelvis äldre och funktionsnedsatta. Det framkom också att socialtjänsten behövde mer kunskap och medvetenhet om särskilda grupper utsatthet och behov, bland andra äldre kvinnor och funktionsnedsatta kvinnor.

Tillsynen på Gotland visade brister

Region Gotland ingick i tillsynen, som visade att det fanns vissa brister. Mest uppmärksammades att frågan ännu inte var aktuell inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta. Länsstyrelsen påpekade också att det saknades

skyddat boende för våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning och äldre kvinnor med omvårdnadsbehov på Gotland.

Statliga projektpengar

Efter Socialstyrelsens och länsstyrelsernas tillsyn hade staten under åren 2010 till 2014 speciella utvecklingsmedel, till kommuner som satsade på att utveckla sitt arbete mot våld i nära relationer. Projekt Freda var ett sådant projekt. Uppdraget upphörde i och med utgången av 2014.

Kommunernas ansvar för våldsutsatta

Kommunernas ansvar för äldre och personer med funktionsnedsättning regleras i Socialtjänstlagen (SoL). Enligt 2 kap 1§ SoL har kommunen det främsta ansvaret för att de som vistas där får den hjälp och det stöd som de behöver. 3 kap 1§ SoL anger vilken hjälp och stöd invånarna kan få⁹. I femte kapitlet preciseras insatserna för äldre och personer med funktionsnedsättningar. Där regleras även kommunernas ansvar och skyldigheter gentemot brottsoffer (SoL 5 kap. 11 §). Kommunerna ska;

”verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor, som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation” (Lag 2007:225)

Enligt lagens förarbeten har socialnämnden skyldighet att söka upp våldsutsatta kvinnor för att utreda våldet och dess konsekvenser och erbjuda insatser för skydd och stöd på både kort och lång sikt. Dessutom ska socialnämnden följa upp och utvärdera insatserna. De flesta kommuner erbjuder rådgivning, stöd och ekonomiskt bistånd. De kan även förmedla kontakter kvinnojourer samt erbjuda tillfälligt eller skyddat boende (prop. 2006/2007:38).

Föreskrifter och allmänna råd för arbetet mot våld i nära relationer

Socialtjänsten är den myndighet som har det främsta ansvaret för att lösa sociala problem. Enligt Socialstyrelsen (2009) är en del i arbetet mot våld att utveckla metoder som ger våldsutsatta skydd och stöd.

Ett centralt styrdokument för kommunernas arbete mot våld i nära relationer är Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd¹⁰ SOSFS 2014:4. De ersatte de tidigare allmänna råden¹¹ som enbart innehöll rekommendationer om hur arbetet

---

⁹ Vanliga stödinsatser är omsorg, vård och service, upplysningar, råd, ekonomisk hjälp. Socialtjänsten ska också arbeta förebyggande.

¹⁰ Socialstyrelsens föreskrifter är bindande och reglerar vad socialtjänsten ska göra. Allmänna råd är rekommendationer om vad socialtjänsten bör göra/erbjuda.

¹¹ SOSFS 2009:22

skulle bedrivas. SOSFS 2014:4 innebär en skärpning av kraven på kommunerna att på bred front arbeta med frågan. Kommunernas ansvar var tidigare främst inriktat på att stödja våldsutsatta kvinnor och barn. En förändring är att de nya föreskrifterna är könsneutrala. Föreskrifterna gäller även barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld. Kommunerna ska även erbjuda insatser för våldsutövare som ska syfta till att de förändrar sitt beteende och upphör med att utöva våld.

En annan nyhet är att föreskrifterna och de allmänna råden även gäller hälso- och sjukvården.

Författningens mål är:

- Att ge ökat skydd och säkerhet för våldsutsatta och barn som bevittnat våld
- Att brottsoffer ska vara en lika självklar målgrupp, som andra inom socialtjänsten.
- Att de ska leda till en kunskapshöjning för området våld i nära relationer i alla relevanta verksamheter inom socialtjänst och hälso- och sjukvård.
- Att våldsutsatta ska få *”rätt insatser i rätt tid i socialtjänst och hälso- och sjukvård”*.

Enligt de nya föreskrifterna ska kommunerna ha ett ledningssystem¹² för arbetet mot våld i nära relationer. Där ska det framgå var i organisationen utredning, beslut och uppföljning av ärenden om våld i nära relation ska ske. Ledningssystemet ska också innehålla de processer och rutiner som krävs för att säkerställa att kommunerna uppfyller de krav som ställs. Även hälso- och sjukvården ska fastställa rutiner som behövs för att säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta.

Kommunerna ska samverka både internt och externt, främst med hälso- och sjukvården men också med andra organisationer och myndigheter. Insatserna ska planeras så att de inte motverkar varandra.

SOSFS 2014:14 innehåller allmänna råd om vad en utredning som rör en våldsutsatt person ska innehålla. Däremot är det ett krav att kommunerna ska bedöma risken för de som varit utsatta för våld att utsättas för ytterligare våld. Kommunerna ska då använda standardiserade bedömningsinstrument exempelvis Socialstyrelsens (2014) som också har fått namnet Freda. Utredningen och riskbedömningen ska sedan ligga till grund för beslut om eventuella stödåtgärder. Bland annat ska en kommun kunna erbjuda skyddat boende.

Kommunerna har skyldighet att analysera om de insatser som de kan erbjuda våldsutsatta motsvarar de behov som finns. Kommunerna har också ett ansvar

---

¹² Ett ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete ska innehålla processer och rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller författningen (SOSFS 2011:9. Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.)

att informera både grupper och enskilda om kommunens arbete för våldsutsatta vuxna och barn.

Personal som arbetar med handläggning och uppföljning av alla slags ärenden bör ha kunskap om våld och andra övergrepp.

I föreskrifterna ställs också krav på kommunerna att kartlägga förekomsten av våld i nära relationer

Lex Sarah

Lex Sarah (14 kap SoL) är en del i det systematiska kvalitetsarbetet och ett redskap för kommunerna i arbetet mot våld i nära relationer. Bestämmelsen ska bidra till insatser av god kvalitet inom socialtjänsten och att missförhållanden¹³ rättas till. Lex Sarah ger anställda och de som bedriver verksamhet inom socialtjänsten skyldighet att rapportera om missförhållanden. I förarbetena framhålls både vikten av att komma till rätta med missförhållanden och att förhindra missförhållanden. De som omfattas av rapporteringsskyldigheten är:

- anställda
- uppdragstagare
- praktikanter eller motsvarande under utbildning
- deltagare i arbetsmarknadspolitiskt program (SOSFS 2011:5 2 kap. 1 §)

Rapporteringsskyldigheten gäller mot den som bedriver en verksamhet. Partners, anhöriga och vänner har inte någon rättighet eller skyldighet att rapportera om missförhållanden. Rapporteringsskyldigheten är oberoende av den enskildes uppfattning men bör göras så att de enskildas integritet upprätthålls.

Socialtjänstens organisation på Gotland

Sedan 2011 är Gotland en egen region som har ansvar både för de primärkommunala och de landstingskommunala uppgifterna samt för ledning och samordning av den regionala utvecklingen. Befolkningen uppgår till ca 57 000 personer. Ca 40 procent av befolkningen bor i Visbyområdet.

Andelen personer 65 år eller äldre är 23 procent (13 000 personer).

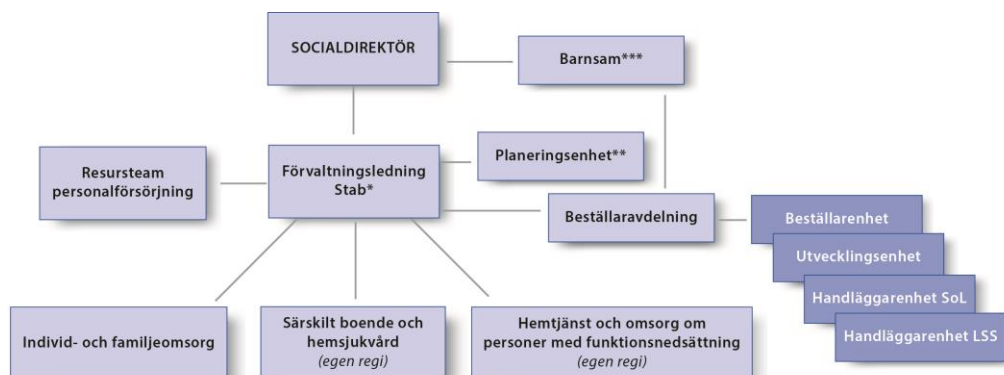
Omsorgen om äldre- och funktionsnedsatta på Gotland

Under regionstyrelsen finns åtta nämnder som har en egen förvaltning, bland andra en socialnämnd och en hälso- och sjukvårdsnämnd. Både äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta ingår i socialförvaltningen, tillsammans med

---

¹³ Enligt Socialstyrelsen (2011) avser missförhållanden *”utförda handlingar som någon av försumelse eller av annat skäl har underlåtit att utföra och som innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa”* (Socialstyrelsen 2011 s. 5). Med påtaglig risk för ett missförhållande avses konkret och klar risk som inte är obetydlig eller avlägsen (a.a.).

individ och familjeomsorgen. Socialförvaltningens verksamhet är spridd över hela ön. Nedanstående figur, visar hur organisationen är uppbyggd.

* Ekonomichef, personalchef, informatör och nämndsekreterare

** Systemförvaltare och planeringssekreterare

*** Förvaltningsövergripande samverkan kring barn och unga i behov av särskilt stöd

Figur 1. Socialförvaltningens organisation inom Region Gotland, september 2014. Källa Region Gotland.

Socialförvaltningen är en beställare/utförarorganisation. Utförardelen har tre olika avdelningar (Individ och familjeomsorg, särskilt boende och hemsjukvård samt hemtjänst och omsorg om personer med funktionsnedsättning.) De flesta verksamheterna drivs av Region Gotland, men det finns 12 privata hemtjänstutförare samt några dagliga verksamheter och särskilda boenden i privat regi.

Inom individ- och familjeomsorgen finns ett familjefridsteam, där två konsulenter/socialsekreterare arbetar med våldsutsatta personer.

En anhörigkonsulent¹⁴ har ett övergripande ansvar för anhörigstödet. Det finns även två anhörigombud. En är placerade på norra och en på södra Gotland. De arbetar med socialtjänstens alla målgrupper. Tidigare arbetade de mest med anhöriga till äldre.

¹⁴ Anhörigkonsulenten är placerad inom beställaravdelningen.

PROJEKTET FREDA

Mål, organisation, uppbyggnad och innehåll

Projekt Freda inom Region Gotland startade hösten 2010 och pågick till och med 2013. Målet var att genom utbildning, informationssatsningar och samverkan stärka stödet till våldsutsatta äldre personer och personer med funktionsnedsättning.

Projektet innebar satsningar på att öka personalens kompetens inom området våld i nära relationer och att skapa en intern struktur för stöd och insatser till våldsutsatta äldre och/eller personer med funktionsnedsättning. Från och med 2014 ingår stödstrukturen Freda i den ordinarie verksamheten. Projekt Freda innehöll också en bred satsning på information till allmänheten om våld i nära relationer och en enkätundersökning om i vilken utsträckning personer över 65 år hade erfarenhet av att vara utsatta av våld (se ovan).

I ansökan angavs att projektet skulle erbjuda våldsutsatta äldre och funktionsnedsatta kvinnor stöd. Vid projektets start ändrades målsättningen och den blev könsneutral. På så sätt uppmärksammades även våldsutsatta män.

En central tanke var att resultatet skulle vara hållbart över tid och leva kvar i socialförvaltningen efter projekttidens slut. Målet var att skapa en ”*lärande organisation*”¹⁵. Under projekttiden arbetade projektledaren i nära dialog med de berörda personalgrupperna. Andra utgångspunkter var att:

- utveckla samarbetet mellan olika förvaltningar inom Region Gotland för att samla all nödvändig kompetens i arbetet mot våld i nära relationer.
- arbetet mot våld i nära relationer, skulle bedrivas inom socialförvaltningens ekonomiska ramar.

Projektets organisation

Det operativa arbetet leddes av en projektledare. I projektets styrgrupp ingick förvaltningscheferna för hemsjukvård och särskilda boenden, för omsorgen om funktionsnedsatta och hemtjänsten, för individ och familjeomsorgen, beställarchefen samt två enhetschefer för biståndshandläggare¹⁶. Styrgruppen träffades en gång per månad.

Projektet hade också en arbetsgrupp. Där ingick enhetschefer och handläggare som i sitt arbete hade direkt kontakt med personer som möter våldsutsatta personer. Arbetsgruppen utvecklades senare till ärendehanteringsgruppen; Freda. Under projekttiden var projektledaren sammankallande i Freda-gruppen vilket in-

---

¹⁵ Med en lärande organisation menas en organisation som kontinuerligt lär av sina erfarenheter i syfte att lösa sina uppgifter på ett bättre sätt (Nationalencyklopedin).

¹⁶ Enhetschefer för biståndshandläggare inom äldreomsorgen respektive inom omsorgen om funktionsnedsättning.

nebar att hon var väl insatt i de ärenden om våld i nära relationer som förekom (se figur 2 sid 14).

Inledningsvis fanns det en referensgrupp med representanter för brottsofferjour, kvinnojour, psykiatri, polis med flera. En samverkansgrupp i Länsstyrelsens regi med uppgift att arbeta mot våld i nära relationer har ersatt den gruppen.

Aktiviteter inom Freda

Projekt Freda hade hög prioritet inom socialförvaltningen och de olika aktiviteterna för att utveckla arbetet mot våld i nära relationer involverade samtliga medarbetare från socialdirektör till boendeassistenterna.

Projekt Freda

- Utbildade all personal inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta, om våld i nära relationer. Grundutbildningen var obligatorisk för alla anställda inom Region Gotland¹⁷. Utbildningsinsatser riktades även till personal inom andra närliggande områden inom sjukvården, polis, kvinnojouren, bibliotek med flera områden samt till allmänheten.
- Byggede upp en intern struktur för arbetet mot våld i nära relationer inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta, som består av nyckelpersoner hos samtliga utförare, sju lokala nätverk för nyckelpersoner och Freda-gruppen, som är en tvärprofessionell ärendehanteringsgrupp.
- Genomförde en kartläggning av de stödinsatser, som våldsutsatta personer kan erbjudas. Syftet var också att se om ytterligare stödinsatser behövdes.
- Införde några speciellt anpassade stödinsatser för våldsutsatta. Bland annat VIP-kurser¹⁸ för personer inom omsorgen om funktionsnedsatta och en samtalsgrupp för våldsutsatta äldre kvinnor. De har också påbörjat arbetet med Pictogram¹⁹ för att underlätta för personer med intellektuella funktionsnedsättningar att berätta om sina erfarenheter av att vara utsatta för våld.
- Genomförde en kartläggning (Kristensen & Lindell 2013, se sid 5) av förekomsten av våld i nära relationer på Gotland bland personer 65 år eller äldre.
- Reviderade de befintliga riktlinjerna för hur frågor om våld i nära relationer ska hanteras inom Region Gotland.

---

¹⁷ Personal anställda hos de privata utförarna inbjöds också att delta.

¹⁸ V.I.P.-programmet är ett våldspreventivt program för målgruppen personer med intellektuell funktionsnedsättning.

¹⁹ Pictogram är ett visuellt språk utvecklat för personer som saknar eller har begränsad förmåga att tala, läsa och skriva.

- Informerade om arbetet mot våld i nära relationer i media. Utformade och spred informationsmaterial på strategiska platser på Gotland.

Projektets finansiering

Projektet finansierades av Region Gotland med stöd av statliga projektmedel riktade till kommuner som utvecklade arbetet mot våld i nära relationer. Region Gotland stod för ca hälften av de totala kostnaderna.

Tabell 1. Ansökta och beviljade statliga projektmedel för åren 2010 tom 2013

År	Ansökt belopp	Beviljat belopp
2010	489 000	453 350
2011	359 000	359 000
2012	670 000	440 000
2013	990 000	550 000
Totalt	2 508 000	1 802 350

Ett krav som Socialstyrelsen hade för att bevilja projektmedel var att kommunen skulle ha kännedom om omfattningen av våld i nära relationer inom kommunen eller visa att detta arbete hade påbörjats. De skulle också visa att de följde de rekommenderade åtgärderna enligt handlingsplanen i de tidigare allmänna råden (SOSFS 2009:22). För att få fortsatta medel skulle kommunen visa att den hade påbörjat det utvecklingsarbete som de hade fått pengar för tidigare. Kraven varierade något mellan åren.

Projektet har haft en stram budget, vilket medfört att projektledaren har försökt hitta så billiga alternativ som möjligt att finansiera projekts olika delar.

Vad hände efter projektidens slut?

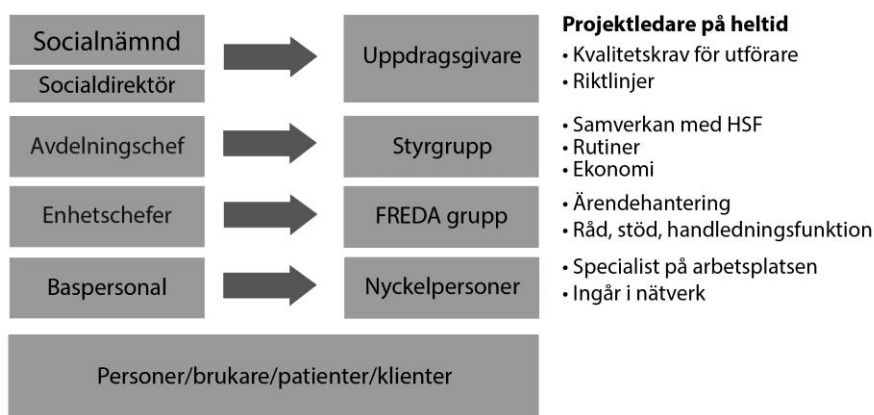
Förutom att Freda infördes som en del av det ordinarie arbetet startade under 2014 ett nytt projekt med syfte att kvalitetssäkra de insatser som ges till våldsutsatta personer. En ny projektledare började i maj 2014.

Ett förslag om hur arbetet mot våld i nära relationer skulle organiseras inom Region Gotland presenterades för Socialnämnden våren 2014 (Region Gotland). Under hösten 2014 beslutade socialnämnden ge att en utvecklingsledare inom individ och familjeomsorgen i uppdrag att motsvarande 25 procent av sin tjänst vara samordnare för arbetet mot våld inom socialförvaltningen och ansvara för vidareutbildningen av nyckelpersoner. Hon kommer också att leda Freda-gruppen.

Stödstrukturen Freda:s uppbyggnad och innehåll

Under projekttiden utformades stödstrukturen Freda för att utveckla arbetet mot våld i nära relationer. Figuren nedan visar hur den är uppbyggd och förhåller sig till socialförvaltningens organisation. Den vänstra kolumnen visar socialförvaltningens ordinarie organisation med socialnämnden överst och baspersonalen längst ner, det vill säga den personal som ger vård och omsorg. Kolumnen i mitten visar stödstrukturen Freda och hur den förhåller sig till de olika nivåerna i den ordinarie organisationen. Kolumnen till höger visar på vilken nivå de olika aktiviteterna i Freda "hör hemma". Basen är de personer (brukare, klienter och patienter) som får olika insatser av socialnämnden.

Organisationsstruktur – för att kunna agera

Figur 2. Hur arbetet mot våld i nära relationer är organiserat. Källa Region Gotland

Figuren illustrerar hur stödstrukturen, samspelar med den ordinarie organisationen. Stödstrukturens grund är att alla medarbetare har ansvar för att uppmärksamma situationer där våld i nära relationer kan förekomma. För att möjliggöra detta fick all personal en halv dags utbildning.

En personal från varje arbetsplats har uppdraget att vara nyckelperson. Uppdraget innebär att vara sakkunnig och ge kollegor stöd och råd samt att föra eventuell information om våldsutsatta personer vidare till den ansvariga chefen. Hon/han ska i sin tur informera den ansvariga biståndshandläggaren. Det är bistånds-

handläggarna som ansvarar för utredningen/handläggningen av ärenden som rör våld i nära relationer och som beslutar om eventuella stödinsatser.

Personal, såväl enhetschefer, biståndshandläggare som baspersonal, kan vända sig till ärendehanteringsgruppen Freda, som ger råd, stöd och handledning till medarbetare som behöver hjälp i arbetet med våldsutsatta. Medlemmarna i Freda-gruppen är chefer inom socialtjänstens alla verksamhetsområden, anhörigkonsulent, en konsulent/socialsekreterare vid familjefridsteamet samt biståndshandläggare.

Satsningen på att uppmärksamma området våld i nära relationer har ett aktivt stöd från förvaltningsledningen. Avdelningscheferna fortsätter även efter projektets slut att vara styrgrupp för arbetet. Deras uppgift är bland annat, att utveckla samverkan, följa kostnadsutvecklingen, samverka med andra organisationer samt att rapportera till socialdirektören/socialnämnden.

Riktlinjer, kvalitetskrav och uppföljning

En del i stödstrukturen är riktlinjerna för insatser till våldsutsatta äldre personer och personer med funktionsnedsättning (<http://www.gotland.se/83346>). Riktlinjerna innehåller bland annat information om vad våld är, de anställdas skyldigheter och ansvar, information om stödinsatser, om hur man gör en polisanmälan och vad som händer sedan, lagstiftningen om offentlighetsprincipen, sekretess och om dokumentation.

Även Region Gotlands kvalitetskrav för hemtjänst, äldreboenden och LSS-boenden är en del av styrningen av arbetet. De krav som ställs på enheterna är att personalen ska ha kunskap om våld i nära relationer. Kvalitetskraven fastställs av socialnämnden och följs upp i de årliga kvalitetsuppföljningarna. Resultaten redovisas i olika dokument.

Stödinsatser

Inom projektet gjordes en inventering av stödinsatserna för våldsutsatta. De insatser som fanns sedan tidigare var:

- Hemtjänst som en trygghetsskapande kontakt
- Trygghetsplatser – där våldsutsatta är prioriterade
- Avlastningsplatser
- Stödsamtal med personal från anhörigstödet eller från familjefridsteamet
- Stödsamtal med nyckelpersoner (Några nyckelpersoner har fått utbildning i att hålla stödsamtal)
- Mansforum, en verksamhet med manliga medarbetare som erbjuder samtalsstöd till män bland annat vid samlevnadsproblem, separationer, problem i mansrollen och svårigheter med aggressivitet.

Det saknas skyddat boende för äldre våldsutsatta personer på Gotland. Kvinnojourerna tar heller inte emot äldre eller personer med funktionsnedsättning eftersom de inte har anpassade lokaler. Kvinnor med behov av skydd placeras istället på fastlandet.

Nya insatser som tillkommit under projekttiden är:

- VIP-utbildning²⁰ inom omsorgen om funktionsnedsatta, ett våldspreventivt program för målgruppen personer med intellektuell funktionsnedsättning.
- En samtalsgrupp för psykosocialt stöd för äldre våldsutsatta kvinnor²¹
- Pictogram, ett visuellt språk utvecklat för personer som saknar eller har begränsad förmåga att tala, läsa och skriva.

Information om arbetet mot våld i nära relationer

En del i Freda var att sprida information om arbetet både internt inom Region Gotland, men också till allmänheten. Under 2011 anordnades två föreläsningar för allmänheten med sammanlagt ca 650 åhörare. Det har också varit regelbundna nyhetsinslag i lokalradio, teve och tidningar.

Hemsida om stöd och hjälp för våldsutsatta

Information om arbetet sprids på olika sätt. Region Gotland har en speciell hemsida som informerar om de stödinsatser våldsutsatta personer kan få i olika situationer (<http://www.gotland.se/Freda>).

Broschyrer om arbetet mot våld i nära relationer

Inom projektet utarbetades också informationsmaterial. Det finns broschyrer med information om Regionens stöd till våldsutsatta som sprids på olika offentliga platser som sjukhuset, apotek, bibliotek med mera. Informationen finns också i de pärmar som de som har äldreomsorg- eller omsorg om funktionsnedsatta får.

Vilket våld möter personalen?

Region Gotland har ännu ingen tillförlitlig statistik över antalet våldsutsatta personer som de har kontakt med. Intervjuerna visade att kontakter med våldsutsatta personer inte hörde till vardagen, vare sig inom äldreomsorgen eller inom omsorgen om funktionsnedsatta, men förekom ändå regelbundet. I perioder fanns det personal som dagligen bevittnade våld eller kränkningar hemma hos dem som

---

²⁰VIP är en strukturerad pedagogisk gruppverksamhet som bygger på olika teman, såsom känslor, relationer, gränssättning och våld. V.I.P. ska i första hand ses som förebyggande, men för den som varit utsatt för våld kan det vara en möjlighet att kanske för första gången sätta ord på sina erfarenheter. Programmet är anpassat för målgruppen kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning. Men flera av de utbildade teamen har även haft grupper med män med intellektuell funktionsnedsättning. Det enda som är viktigt är att grupperna ska vara enkönade.

²¹ Samtalsgruppen för våldsutsatta äldre kvinnor har utvärderats. Se Norman (2015)

de hjälpte. Det var fler fall av våld i nära relationer inom äldreomsorgen²² än inom omsorgen om funktionsnedsatta.

Kvinnor var mest utsatta för alla kategorier av våld. Men det förekom även att kvinnor var våldsamma mot sina män. Ofta var det kvinnor som vårdade en sjuk man och till slut inte orkade.

Personalen inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta mötte alla former av våld eller misstanke om våld i form av försummelse, psykiskt våld, verbalt våld, ekonomiskt våld, fysiskt våld samt sexuellt våld. Det var inte ovanligt att våldet som förekom bland äldre var relaterat till alkohol, demenssjukdomar eller psykiska sjukdomar berättade de intervjuade.

Ekonomiskt våld var vanligt. Det kunde exempelvis vara:

- anhöriga som levde på äldre släktingars pengar
- anhöriga som tog lån i äldre släktingars namn

Vanliga situationer där fysiskt våld förekom bland äldre var:

- där en av makarna hade drabbats av kognitiv svikt, demens- eller psykisk sjukdom
- söner som misshandlade sina mammor
- i familjer där mannen inte tillät hemtjänst

Omfattningen av våldet varierade, men det var relativt ovanligt med grovt våld både inom äldreomsorgen och inom omsorgen om funktionsnedsatta. I de fall det förekom kopplades polisen in. I ett fall var socialtjänstens insatser otillräckliga vilket ledde till att en kvinna misshandlades till döds. Det var en tragisk händelse som påverkade utvecklingen av arbetet mot våld.

Det våld som personalen hade uppmärksammat bland de funktionsnedsatta var främst olika former av psykiskt våld. Det kunde till exempel uppstå konflikter mellan dem som bodde i en gruppbostad. Det var inte ovanligt att de som bor där bara klarade av att vara tillsammans två och två. Det kunde väcka starka känslor när någon inte fick vara med i gemenskapen och den/de som blev utestängda reagerade ibland så starkt att situationen definierades som våld i nära relationer.

Ett annat förhållande som gav upphov till starka reaktioner var när funktionsnedsatta personer inte blev betraktade som vuxna, av sina föräldrar, gode män eller andra personer som företrädde dem. Det som hände var att företrädarna tog sig rätten att bestämma över dem på ett sätt som man inte gör med andra vuxna. Det kunde innebära att en funktionsnedsatt person inte fick ha mobiltelefon eller internet, inte fick träffa vissa personer, blev utsatta för ekonomisk försummelse etc. Sådana situationer kunde ibland definieras som våld i nära relationer. I intervjuerna framkom att det fanns en tradition inom omsorgen om funktionsnedsatta att vara ”*omhuldande*” och som innebar att olika vårdnadshavare ibland tog be-

---

²² Äldreomsorgen är en betydligt större verksamhet.

slut utan att rådgöra med den berörda personen. Ett förhållande som personalen försökte förändra för att bemötandet av funktionsnedsatta personer skulle normaliseras.

Det fanns också exempel på funktionsnedsatta kvinnor som hade blivit misshandlade av sina sammanboende män där männen inte alltid förstod att de var våldsamma och kvinnorna inte att de blev misshandlade.

Förutom att personalen mötte våld i brukarnas egna hem förekom det också våld i gruppboendestäder för funktionsnedsatta och även i äldreboenden. Det kunde vara våld mellan boende, våld riktat mot personal och även personal som hade utövat våld. Inom äldreomsorgen hade det vid några tillfällen funnits våldsamma personer/situationer som hade krävt polisingripande och/eller närvaro av vakter. Ibland hade det pågått under en längre tid.

Utbildningarna - en viktig grund att stå på

En viktig del i projektet var de olika utbildningar om våld i nära relationer, som de anställda inom äldreomsorgen- och omsorgen om funktionsnedsatta hade fått. Syftet var att ge personalen kunskaper för att upptäcka, fråga och kunna agera när de möter våld. Först presenteras utbildningen och därefter deltagarnas erfarenheter.

Projektet inleddes med en obligatorisk grundutbildning för samtliga medarbetare, som omfattade en halv arbetsdag. Innehållet var uppdelat i tre delar där den första var en generell genomgång av aktuell kunskap om våld (processer och mekanismer som påverkar våldsutsatta). Den andra delen behandlade mer specifikt de förhållanden som rör äldre respektive funktionsnedsatta. Den tredje delen handlade om hur man kan agera i mötet med våldsutsatta personer.

Utbildningarna startade i november 2010 och pågick under våren 2011. Utbildningarna gavs vid sammanlagt 70 tillfällen med plats för 40 deltagare varje gång. Många av dem var fullteknade. Projektledaren höll i utbildningen. Totalt deltog omkring 2100 anställda.

Inom projektets ram erbjöds även andra grupper utbildning om våld i nära relationer bland andra anhöriga, personal inom hälso- och sjukvården, polis, kvinnojourer, handikapporganisationer, gode män/förvaltare, bibliotekarier, frivilliga med flera.

Det var också två föreläsningar för allmänheten där totalt 650 personer deltog. Även dessa föreläsningar ägde rum 2011. Totalt fick ca 3000 personer utbildning.

Erfarenheter av grundutbildningen

De intervjuade nyckelpersonerna hade bara gott att säga om grundutbildningen. Men de hade utöver den, sedan projektet startade, också fått kontinuerlig vidare-

utbildning²³. Upplevelsen var att de sammantaget hade fått mycket utbildning. Innan projektet startade hade de flesta endast haft begränsade kunskaper om våld i nära relationer. *”Ett glömt område som vi kanske inte har pratat om tidigare”*.

Flera hade tidigare sett tecken på att våld kunde förekomma. Några hade även mött våldsutsatta både bland klienter, kollegor och privat. Det vanliga var, berättade de, att de då inte hade reagerat, oftast på grund av att de inte visste hur eller vad de skulle göra. *”Vi har blundat för väldigt mycket – för vad kunde jag göra - vi skulle ha haft den här kunskapen mycket tidigare”*.

Den nya kunskapen hade medfört att frågan numera uppmärksammades kontinuerligt. *”Vi pratar mer om våld i nära relationer idag än vi gjorde innan vi var med om det här. Helt klart”*.

De intervjuade kände sig stärkta av de nya kunskaperna och hade fått upp ögonen för våld i nära relationer. Tack vare utbildningen vågade de numera ställa frågor om våld både i arbetet och privat. Utbildningarna var därför värdefulla att ha även i privatlivet. En av de intervjuade sa att utbildningen var den bästa hon hade fått. *”Nu kan jag fråga kollegor om hur de har upplevt en situation där det kan finnas misstankar om våld. Det hade jag nog inte vågat förut.”*

Flera nyckelpersoner upplevde att de efter att också ha gått vidareutbildningarna, hade fått en annan syn på våld och ett annat sätt att tänka om våld, som kollegorna ofta inte hade. En erfarenhet som flera haft var att kollegorna inte alltid förstod vad de menade när de tog upp misstankar om våld. Nyckelpersonerna berättade också att de numera oftare såg tecken på våld än tidigare.

Flera hade tagit fasta på att begreppet våld kan vidgas och tyckte att det var intressant att det inte bara gäller fysiskt våld. Tidigare såg de bara det fysiska våldet, men efter utbildningen hade begreppet fått en större bredd.

En av nyckelpersonerna menade att det inte räckte med utbildningen utan att det också *”gäller att jobba vidare med sig själv[...] att reflektera över hur man tänker och våga erkänna att det finns saker man aldrig tänker på [...] att man har föreställningar och fördomar”*.

En annan sa, att hon genom utbildningarna hade förstått hur vanligt våld i nära relationer var, även på Gotland. *”Jag har varit lite naiv och inte trott att det är så eländigt. Att det finns så nära. Så är det med våldet över huvudtaget. Vi har det närmare än vad vi tror, men man är så bra på att dölja det. Man misstänker inte att de finns hos de närmaste. Man blir förvånad att det finns här”*.

Flera av de intervjuade nyckelpersonerna berättade att de återkommande utbildningstillfällena bidrog till att hålla frågan aktuell. Flera ville gärna få ännu mer utbildning.

---

²³ Några teman som har tagits upp i vidareutbildningen har varit om trauman och sekundärtraumatisering, om det osynliga våldet, om anhörigas situation, om polisens arbete m m.

Så fungerar stödstrukturen i praktiken

Följande avsnitt beskriver arbetet med våldsutsatta och våldsutövare inom Region Gotland samt erfarenheter av att ingå i stödstrukturen och att arbeta med våldsutsatta personer i egenskap av nyckelperson, medlem i Freda-gruppen och biståndshandläggare.

Intervjuerna visade att stödstrukturen i hög utsträckning var känd och fungerade enligt planerna och att den hade ett starkt stöd inom hela socialtjänsten, från boendeassistenter till socialdirektören. Det här avsnittet innehåller en beskrivning av de två funktionerna, nyckelperson och Freda-gruppen, som är centrala i stödstrukturen. Avsnittet innehåller också de intervjuades erfarenheter av att vara nyckelperson respektive att vara med i Freda-gruppen samt biståndshandläggarnas erfarenheter av arbetet mot våld i nära relationer samt behov och önskemål om utveckling.

Uppdraget att vara nyckelperson

Parallellt med att grundutbildningarna pågick våren 2011 hade enhetscheferna i uppdrag att utse nyckelpersoner²⁴ för arbetet.

Nyckelpersonernas uppdrag är att:

- Vara ett stöd för övrig personal i den egna enheten/ arbetsgruppen
- Fördjupa sig i ämnet genom föreläsningar och litteratur,
- Delta i nätverksträffar
- Sprida kunskap i arbetsgruppen vid APT-möten²⁵ m m.
- Vid behov (tillsammans med chefen) kontakta familjefridsteamet/Freda-gruppen

(Källa Region Gotland 2014)

Totalt fanns det 70 nyckelpersoner för detta arbete inom olika verksamheter inom Region Gotland; 18 från individ- och familjeomsorgen och 52 från äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta. Några av nyckelpersonerna inom äldreomsorgen arbetade hos privata utförare. De flesta var kvinnor.

Nyckelpersonerna får kontinuerligt fortsatt utbildning om våld i nära relationer, en heldag två gånger per år. Dessa utbildningstillfällen innehåller föreläsningar med mera, som breddar och fördjupar kunskaperna. Några nyckelpersoner har också fått utbildning i att hålla stödsamtal.

Nyckelpersonerna är indelade i sex geografiska nätverk vars uppgift är att vara ett stöd tillgängligt på nära håll. De ska träffas regelbundet mellan utbildningstill-

---

²⁴ Inom Region Gotland finns det nyckelpersoner även för andra frågor.

²⁵ APT är en förkortning för arbetsplatsträffar.

fällena. Det finns tre nätverksgrupper för nyckelpersoner i Visby, en för norra respektive södra Gotland och en för individ- och familjeomsorgen.

Uppdraget att vara nyckelperson läggs som en bilaga till de individuella anställningsavtalen (se bil 3). Nyckelpersonerna får disponera två och en halv arbetsdag per år för att delta i vidareutbildning och en arbetsdag för nätverksträffar.

Erfarenheter av att vara nyckelperson

De intervjuade nyckelpersonerna hade olika yrken²⁶ och arbetade inom olika verksamhetsområden. Alla var positiva till uppdraget, men poängterade att det var svårt och att de hade mycket att lära. De hade fått sina uppdrag på olika sätt. Några hade anmält sig när deras chefer hade gjort en allmän förfrågan i arbetsgruppen. Andra hade blivit utsedda av sina chefer.

Intervjuerna visade att nyckelpersonerna ofta fångade upp signaler från kollegorna när de hade misstankar om våld eller hade gjort observationer av våld. Ofta var det boendeassistenter, som förstod att någon kunde vara våldsutsatt.

När nyckelpersonerna beskrev sin roll, framhöll de att de ska vara någon som kollegorna kan vända sig till, när en fråga om våld i nära relationer aktualiserades på en arbetsplats. De skulle ha mer kunskap än kollegorna och framhöll vikten att fördjupa sig i ämnet och att sprida kunskapen i sin arbetsgrupp. Rollen, poängterade flera, innebär att upptäcka våld, inte att lösa problemet. De ska vara ett bollplank för sina kollegor och veta hur de kan gå vidare med olika misstankar.

Nyckelpersonerna berättade att när de fick information om våld i nära relationer från sina kollegor ställde de ofta frågor till dem. Beroende på vad som kom fram agerade de på olika sätt. De informerade också sina chefer. Det hände även att de kontaktade en biståndshandläggare direkt. En av nyckelpersonerna som arbetade inom hemtjänsten berättade att hon hade informerat en biståndshandläggare via mailfunktionen i journalsystemet, när hon hade uppfattat signaler på att något inte stod rätt till hos ett par. Biståndshandläggaren hade tackat för informationen och berättat att hon kände till problemen. *”Då räcker det sa den intervjuade. Då vet jag att något händer. Jag behöver inte veta mer än så. Det har jag inte med att göra”.*

Nyckelpersonerna ska också hålla frågan levande i sina arbetsgrupper. Frågan ska stå på dagordningen för arbetsplatsträffarna. Enligt de intervjuade var våld i nära relationer ett lika viktigt ämne som arbetsmiljö och medicin, som de också behandlade regelbundet.

Nyckelpersonernas nätverksträffar

Nyckelpersonerna berättade att de träffades minst en gång per termin i de lokala nätverksgrupperna mellan de två årliga utbildningsdagarna. En av medlemmarna var sammankallande. Intervjuerna visade att nätverksträffarna utformades på olika sätt, både tiderna för mötena och innehållet. Några nätverk träffades hela

---

²⁶ Biståndshandläggare, sjuksköterskor, samtliga tre anhörigombud och boendestödare.

arbetsdagar medan andra hade möten som pågick några timmar. Även hur många nyckelpersoner som ingick och närvaron varierade. En del nyckelpersoner hade svårt att få ledigt för att komma på dessa möten. En orsak var att det ofta var svårt att få vikarier på Gotland. En annan att frågan om våld i nära relationer inte var lika högt prioriterad i alla enheter. Nyckelpersonerna uppskattade nätverksträffarna. De ansåg att det var viktigt att regelbundet få "påfyllning" och att träffa varandra. *"Vi får se varandra. Jag tror att vi ska ses. Att bara sätta sig ner. Att få tiden att prata om det här ämnet tycker jag är värdefullt. Ju mer man träffas ju lättare går det"*.

Utvecklingsbehov för nyckelpersonerna

De intervjuade hade inte så många förslag på hur yrkesrollen kunde utvecklas, men de framhöll vikten av att få regelbunden utbildning och att ha tid att träffas. De återkommande utbildningarna var enligt de intervjuade mycket inspirerande och de ville gärna att de skulle vara oftare. Flera önskade att den övriga personalen skulle få mer utbildning. Det framkom också önskemål om att få handledning i arbetet med våldsutsatta personer.

Freda-gruppen för äldre och funktionsnedsatta

Freda-gruppen har sju medlemmar. Under projekttiden var projektledaren sammankallande för Freda-gruppen. (se bilaga 4). Deltagarna har ersättare. Övriga medlemmar har olika professioner och är chefer, handläggare, socialsekreterare och anhörigstödjare som arbetar inom socialtjänstens samtliga avdelningar. Syftet med gruppen är *att säkra att våldsutsatta äldre personer och personer med funktionsnedsättning får det stöd de har rätt till enligt Socialtjänstlagen (SoL)*.

Uppdraget är att ge råd och stöd till handläggare, enhetschefer och baspersonal som arbetar med ärenden där det förekommer våld i nära relationer. Freda-gruppen arbetar för att hitta vägar för de våldsutsatta att förändra sin situation och för personalen att stödja dem. Gruppen ska också vara en resurs för Familjefridsteamet.

Freda-gruppen har regelbundna möten, den första fredagen i månaden. Den som vill ta upp ett ärende anmäler det till den sammankallande. De ärenden som behandlas är avidentifierade. Freda-gruppens förslag till åtgärder antecknas på en blankett. Det är inte ovanligt att ett ärende behandlas flera gånger och återkommer under en längre period, ibland under flera år. Nya förslag på åtgärder antecknas på samma blankett. Blanketterna används som en erfarenhetsbank för att studera vad som har varit framgångsrikt och vad som har fungerat mindre väl. Blanketterna används också till att föra statistik över antalet ärenden m m.

De som vänder sig till Freda-gruppen när de behöver vägledning i arbetet med ett ärende kan, om de själva önskar, vara med på Freda-gruppens möte, men det är inget krav. Freda-gruppen ska återkoppla sina erfarenheter till chefer och berörda ledningsgrupper. Den har behandlat ca 45-50 ärenden per år.

Freda-gruppens medlemmar är i sin tur handledare till nätverken för nyckelpersoner.

Erfarenheter av Freda-gruppens vägledning

Intervjuerna med nyckelpersonerna visade att det fanns en stor tilltro till Freda-gruppen. Erfarenheterna av gruppens arbete var genomgående mycket positiva. Styrkan var enligt de intervjuade att medlemmarna hade kompetens från olika områden som kompletterade varandra. Den vägledning de gav, om hur arbetet i olika ärenden om våld i nära relationer kunde utformas, var mycket uppskattad.

”Nu vet jag, ser jag någonting så finns det en väg där jag kan få stöd och hjälpa den utsatte, så ingenting rinner ut i sanden, ... jag kan gå till Freda-gruppen och de tar tag i det och det är en otrolig trygghet att ha denna vetskap.”

Även biståndshandläggarna hade positiva erfarenheter av att vända sig till Freda-gruppen. De intervjuade berättade att kontakterna som de hade haft hade gett dem nya infallsvinklar. De uppskattade också att medlemmarna hade olika professioner och erfarenheter, vilket bidrog till att frågeställningarna belystes ur olika perspektiv.

Freda-gruppens erfarenheter

De intervjuade medlemmarna i Freda-gruppen ansåg liksom nyckelpersonerna att uppdraget var stimulerande och lärorikt, men också svårt och krävande. De hade noterat en förändring av de ärenden som de behandlade. Alla ärenden där det förekom våld kom inte längre till dem, utan hanterades istället inom de olika enheterna. De ärenden som Freda-gruppen behandlade var ofta komplicerade och mångbottnade. *”Nu kommer det ärenden där de [personalen] gjort insatser som inte har fungerat och där våldet kan ha trappats upp”*. Freda-gruppen såg det som ett tecken på att kompetensen att arbeta mot våld i nära relationer hade ökat. De flesta ärendena gällde äldre personer. Ärenden om våldsutsatta barn²⁷ förekom mycket sällan.

Freda-gruppens arbetssätt innebar att tänka fritt och att ha öppna diskussioner i ett tillåtande klimat och att tillsammans komma fram till förslag till nästa steg i ett ärende. Medlemmarna uppskattade att det var högt i tak. En medlem sa att *”styrkan är väl att vi har olika glasögon. Man arbetar med olika saker och kan bidra med sin syn på ett ärende”*.

De förslag som Freda-gruppen gav var rekommendationer. Det var den ansvariga för ett ärende som sedan genomförde förslagen eller valde att gå en annan väg.

Sedan en tid tillbaka har de ordinarie medlemmarna ersättare. Det fanns både positiva och negativa erfarenheter av den modellen. En förutsättning för att det skulle fungera var enligt de intervjuade att de som deltog i Freda-gruppens möten rapporterade vidare vad som hade hänt på mötet. Så hade det inte alltid varit. Det

---

²⁷ Omsorgen om funktionsnedsättning omfattar även barn.

kunde vara svårt att i rollen som ersättare att komma på gästspel och inte veta hur gruppen arbetade. De ansåg också att det var viktigt att alla som deltog eller är ersättare i Freda-gruppens möten hade kunskap om våld i nära relationer.

Utvecklingsmöjligheter för Freda-gruppen

Medlemmarna ansåg att det fanns ett fortsatt behov att arbeta med implementeringen av arbetet mot våld i nära relationer och att fortsätta att informera om Freda på de olika arbetsplatserna. Att ta reda på vilka frågeställningar som var aktuella och vilka önskemål som fanns om exempelvis fortsatt stöd. De såg också ett behov av att kartlägga vilka enheter som kom respektive inte kom med ärenden till Freda-gruppen.

Medlemmarna i Freda-gruppen var eniga om att det var viktigt att någon leder gruppen och viktigt att den personen hade tid avsatt både för att förbereda mötena och att följa upp vad som hände i olika ärenden, föra statistik med mera. Mer tid skulle kunna höja kvaliteten på gruppens arbete.

Intervjuerna visade också att medlemmarna, i några avseenden såg ett behov att ge arbetet en fastare struktur. De önskade bland annat en ökad tydlighet om ramarna för Freda-gruppens arbete. Hur många timmar ska den sammankallande kunna avsätta och hur många timmar per vecka får deltagarna använda.

Medlemmarna såg också ett behov av att formalisera hur anmälan av ett ärende till gruppen ska göras. De ville att de som anmälde ska fylla i en blankett med frågor beskriver det aktuella problemet/ situationen. De ansåg även att det behövs en checklista där den som vill anmäla ett ärende enkelt ser vilken information Freda-gruppen behöver/önskar. De intervjuade trodde att det skulle bidra till att de ärenden som kommer till Freda-gruppen skulle vara bättre förberedda. Ytterligare ett utvecklingsområde var att kontinuerligt börja använda riskbedömningsinstrument.

Biståndshandläggarnas erfarenheter

Biståndshandläggarna berättade att de hade en central roll i arbetet mot våld i nära relationer. Det var de som fattade beslut om stödinsatser både för dem som var utsatta för våld och de våldsamma. Enhetschefen var med i Freda-gruppen och en av biståndshandläggarna var ersättare.

När det kom fram att någon var våldsutsatt var det den ordinarie biståndshandläggaren som ansvarade för utredning och beslut om åtgärder i ärendet. De fick ofta kännedom om våld genom kontakter med hemtjänstpersonalen eller av kollegor inom individ- och familjeomsorgen. De fick också information av anhöriga och av utomstående eller att deras klienter själva berättade om sin situation. Enligt biståndshandläggarna fick de ibland misstankar om att allt inte stod rätt till, när de träffade olika personer. De kunde känna oro eller reagera på stämningen i ett hem.

Det var enligt biståndshandläggarna inte ovanligt att våldsutsatta tvekade inför tanken att göra något åt sin situation. En försvårande omständighet var att

våldsutsatta ofta kände skuld och skam. Det var också relativt vanligt att det förekom alkohol och psykisk sjukdom. En arbetsuppgift var därför att motivera våldsutsatta att ta emot hjälp. Det kunde ta lång tid – ibland flera år.

För att underlätta kontakterna med makar som levde i en våldsrelation var det vanligt att biståndshandläggarna arbetade två och två. Det gav dem möjlighet att vid hembesök samtala enskilt med båda makarna. Den våldsutsatta ville oftast inte prata om sin situation när våldsutövaren var med. De intervjuade ansåg att båda ofta behövde någon form av hjälp. Innan de tog ett ärende till Freda-gruppen drog de oftast ärendet i sin egen ärendebehandlingsgrupp.

Utvecklingsmöjligheter för biståndshandläggarnas arbete

Biståndshandläggarna frågade ännu inte alla som de träffade om de var utsatta för våld. Sådana frågor ingick i Socialstyrelsens manual, för att utreda äldres behov av vård och omsorg, som de var på väg att införa. (Socialstyrelsen 2013). Hitintills ställde de sådana frågor enbart när de misstänkte att någon var våldsutsatt och ansåg *”att det var befogat att fråga”*. De hade heller inte börjat göra riskbedömningar i ärenden om våld²⁸.

Erfarenheter av att arbeta med våld

Intervjuerna med medarbetare som deltog i projektet Freda och som hade fortsatt att arbeta mot våld i nära relationer, visade att det var en fråga som engagerade. Många ansåg att frågan var mycket angelägen och att de kunskaper som de hade fått inom ämnesområdet hade berikat dem på olika sätt.

Engagemanget kunde enligt en av de intervjuade cheferna bero på att våld i nära relationer förekom i alla åldrar och att medarbetare inom äldreomsorgen och inom omsorgen om funktionsnedsatta kan vara våldsutsatta både i sitt arbete och privat. Det var därför en fråga där många på något sätt kunde känna igen sig.

Flera av de intervjuade tyckte att det var meningsfullt att kunna hjälpa våldsutsatta personer och *”förhindra deras lidande”*. Det framkom också att frågan väckte känslor. *”Man blir arg och frustrerad”* sa en av de intervjuade. En annan sa att *”Det är svårt att se att en person kan vara så nedtryckt av en annan och det är inte bara fysiskt våld utan också verbalt och ekonomiskt våld”*.

En annan reflektion var att det kunde vara svårt att förstå att en våldsutsatt person stannade kvar i en relation och att lätt att underskatta svårigheterna att förändra situationen. *”Står man utanför tror man att man skulle ha sagt ifrån. Det är lätt att säga och tro. Men man vet inte hur man skulle reagera”*.

De intervjuade var genomgående mycket positiva till att arbeta mot våld i nära relationer. Flera såg det som en förmån att ha fått utbildning och att ha varit med

---

²⁸ Inom socialförvaltningen tillfrågades alla klienter som sökte kontakt med Stöd och försörjning och Beroendevården inom Individ- och familjeomsorgen om de var våldsutsatta. Hur de skulle gå vidare i detta arbete var ännu inte klart.

när arbetet inom Freda-projektet byggdes upp. *”Att de som personal har möjligheter att ta tag i våldet och delaktigheten i att vara med och skapa någonting bra känns riktigt kul”*. Samtidigt framkom att de intervjuade ansåg att det både var svårt och psykiskt krävande att arbeta med frågan. En av de intervjuade framhöll vikten av att de som personal också måste ta hand om sig själva. *”Vi får inte ta det ända in i hjärtat. Då går vi sönder”*.

Hur upptäcker personalen våld och vad gör de?

Satsningen på projektet hade fört med sig att personalen var mer lyhörd för att våld kan förekomma än tidigare. Det var ofta personalen i hemtjänsten som först/tidigast fattade misstankar. Samtalstonen i hemmet kunde vara ett första tecken. Det var mer ovanligt att personalen kom in i situationer där det pågick fysiskt våld men det hände. Då larmade de alltid polisen. *”Det var en person som var våldsamt med sig själv och med saker. Han slängde möbler. Då ringde vi till polisen”*.

Vid misstankar om våld var de intervjuade noga med att närma sig de berörda personerna med stor försiktighet. Bland annat för att de då inte visste om det verkligen förekom något våld.

”Det är skillnad om det är en våldssituation där du ser att det utförs våld eller där du misstänker. Där måste man vara väldigt försiktig och ta tid på sig och fråga på rätt sätt. Annars anklagar man ju, något som du inte vill”.

En av de intervjuade betonade att de som personal inte fick leta efter våld, att det kunde leda dem fel i relationen med dem som de hjälper. *”Det måste komma till oss på annat sätt”*. Om de fanns en misstanke ansåg hon att det bästa var att fråga. De intervjuade betonade vikten av att använda rätt ord när de pratade med personer som de misstänkte kunde vara våldsutsatta. Att använda fel ord kunde ge motsatt verkan. Då fick de ingen respons. Att använda ordet våld var enligt de intervjuade inte möjligt, inte heller ordet kränkt. Istället kan man fråga *”är du ledsen?”*.

Kunskapen om att våldsutsatta i allmänhet har starka känslor av skam och skuld var en orsak till att personalen var noga med att gå försiktigt fram när de ställde frågor om det eventuellt förekom våld. En vanlig situation där våld förekom var mellan makar när en av dem hade drabbats av sjukdom. Det var inte ovanligt att personalen fick kunskap om våld, när anhöriga tog kontakt med en anhörigstöd-jare när de inte orkade längre. En av anhörigstöd-jarnas erfarenhet var att det var svårt för anhöriga att sätta ord på situationen. Många sa att de var trötta. *”Men meningen, jag är inte så snäll alla gånger, det är att säga, jag nyper, sätter ut honom på balkongen – det är ett rop på hjälp, jag orkar inte längre, men det är ett våld det med. Det betyder mycket att få prata framförallt att bli lyssnad på”*. Våldsutsatta personer reagerade ofta med försvar när en personal började ställa frågor.

En personal sa att det kan vara svårt att förstå/veta hur situationen var. *”Vi vet ju inte vad det innebär riktigt. Är det ett par som har varit gifta länge, som inte har*

sagt ett ont ord till varandra. Så kommer det en sjukdom och man kastar ur sig någonting. Då mår man så dåligt. Jag har aldrig gjort så här mot min man innan”

Arbetet mot våld i nära relationer omfattade även dem som var våldsamma. De intervjuade var eniga om att det var viktigt att förstå utövaren också, ”att se båda i ett par”. De menade att de inte kunde klandra den som de misstänkte var våldsam. ”Vi kan aldrig döma. Vi har ingen aning om vad som har hänt. Ibland kan man misstänka. Jag kan förstå att om man har varit utsatt hela sitt liv kan man ge igen. Det kan jag förstå, men det är inte ok”.

Äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta är verksamheter som har öppet dygnet runt. Det hände att hemtjänsten fick larm på natten från makar som var i kris och där det hade förekommit våld. En av de intervjuade berättade: ”Det kan vara någon som larmar och säger att det här går inte längre [...] Det är mycket som brister på nätterna. Det rings hem till anhöriga på natten. Även barnen kan brista.

En av de intervjuade berättade att en kvinna hade larmat klockan fyra på morgonen och sa, ”Jag orkar inte mer. Frun var jättetrött – det var en dålig stämning, en magkänsla. Då gäller det att vi lyssnar och försöker känna in. Vi löste inga världsproblem, men efteråt sa kvinnan tack för att jag fick prata. Nu går vi och lägger oss.”

En annan berättade att situationen de mötte på natten kunde vara ganska kaotisk, att det ofta var alkohol med i bilden. En av makarna kunde ha ramlat och behövde hjälp att komma upp. Den intervjuade sa att ”vi lyfter upp den som ligger på golvet och är ledsen. ”Den andra kan vara arg och skriker. Vi delar på dem. Vi tar hand om båda två. Jag kanske sätter mig med den som har legat på golvet och är ledsen och min kollega tar hand om den som är arg och går in i det andra rummet. De ska ju bo kvar under samma tak åtminstone den natten”.

Det fanns fler exempel som visade hur svåra och känsliga akuta situationer nattetid kan vara. En av de intervjuade berättade, ”Man kommer rakt in i dubbelsängen så man måste vara väldigt försiktig. [...] Vi ser sådant som man inte vill någon annan ska se. Det är så utlämnande. Det är folk som har sina roller i det här samhället och så kommer vi”.

Nattetid kan personalen oftast inte göra så mycket annat än att försöka lugna ner situationen. Efteråt kanske de tar en kopp kaffe tillsammans. ”Vi får inte klandra för mycket. Det blir inte bättre för det. Vi vågar tänka så för att vi har blivit stärkta. Vi vågar också säga saker. Jag kan säga att det var ju inte så bra”. Redan dagen därpå berättade de intervjuade, måste de vara beredda att sätta in stödåtgärder. ”Jag måste ha svar och veta vad de ska göra direkt på morgonen.”

Vilken hjälp kan personalen erbjuda?

En svårighet i arbetet med våldsutsatta var att bedöma hur mycket de skulle gå in och försöka förändra. ”Det kanske är ett gammalt par som har levt på det sättet i

många år". I intervjuerna framkom att det oftast inte fanns någon enkel hjälp att erbjuda utan att eventuella hjälpinsatser måste utformas individuellt. Det kunde också ta tid att hitta en lösning. En annan erfarenhet var att personalen kan göra mycket med små medel för att förhindra att våldet fortsätter genom att sätta in olika förebyggande insatser i vardagen.

En åtgärd/insats som biståndshandläggarna ofta erbjöd våldsutsatta var en samtalskontakt med en anhörigstödare²⁹. En av dessa sa att, *"alla ärenden är unika, men vi måste hjälpa den enskilde att bli stark och få en chans att känna efter – vad vill jag? Det kan exempelvis vara samtal med mig där jag alltid poängterar att jag inte är en kurator eller psykolog utan ett medmänskligt samtal, men jag kan också förmedla kontakter om de behöver"*.

Biståndshandläggarna framhöll att anhörigstödet var en viktig stödfunktion för våldsutsatta. De kunde även förmedla kontakter med familjefridsteamet eller med en kurator på vårdcentralen. Andra vanliga stödåtgärder var att erbjuda daglig hemtjänst som en säkerhetsåtgärd.

Biståndshandläggarna berättade att när de hade ärenden där det var oklart hur förhållandena, var gjorde de täta uppföljningar. Det fanns också trygghetsplatser i ett äldreboende som de kan erbjuda både våldsutsatta och/eller våldsutövare. En sådan plats kan disponeras i 10 dygn. Adressen är inte skyddad, men personalen är informerad om varför en våldsutsatt person är där. *"Det är låsta dörrar så man måste ringa på"*, berättade en av de intervjuade.

Under 2014 deltog fyra äldre våldsutsatta kvinnor i en samtalsgrupp. Gruppen träffades tio eftermiddagar. Det fanns ett program för varje träff med ett särskilt tema. Ledare för gruppen var en familjefridskonsulent och en anhörigkonsulent. En utvärdering av samtalsgruppen (Norman 2015) visade att deltagarna var nöjda. Den hade motsvarat deras förväntningar.

Även inom omsorgen om funktionsnedsatta har det funnits gruppbaseerade insatser för våldsutsatta i form av VIP-utbildningar. Syftet med dessa är att stärka deltagarens självkänsla och öka deras förmåga att kunna stå emot våld och övergrepp. Hitintills har 12 utbildningar arrangerats med omkring fem deltagare per utbildning.

Hjälp till förövarna

Det fanns olika svårigheter i försöken att motivera våldsutövare, som saknade insikt om situationen och inte förstod att de har ett problem. Ofta fanns både sjukdom och ett långt missbruk med i bilden. En av de intervjuade berättade att den som är sjuk kan säga att *"Jag ska ingenstans. Jag ska vara hemma"*. En första åtgärd som personalen föreslår kan vara att ta kontakt med en läkare. Kontakterna med biståndshandläggarna är också viktiga. *"Jag uppmanar att man tar kontakt med en biståndshandläggare så att man kan gå igenom vilka insatser som kan vara ett stöd/hjälp. Det kan till exempel vara dagverksamhet eller avlösning,*

---

²⁹ Anhörigstödjarna är undersköterskor som har fått vidareutbildning.

Men det är svårt när den som slår inte förstår”, sa en av de intervjuade. En liknande situation var när män med funktionsnedsättning inte alltid förstod att de var våldsamma.

Utvecklingsområden för insatser till våldsutsatta och förövare

Det fanns olika förslag och önskemål om stödinsatser. Flera gällde möjligheter att kunna erbjuda samtal. Ett starkt önskemål var att familjefridsteamet skulle utökas med en medarbetare som var inriktad på våldsutsatta äldre- och funktionsnedsatta personer.

Anhörigstödet ansågs allmänt vara en viktig resurs och det framkom önskemål om att också utveckla anhörigstödet inom omsorgen om funktionsnedsatta.

Det fanns också ett behov av och önskemål om att fortsätta arbetet att utveckla VIP-utbildningar inom omsorgen om funktionsnedsättning. En målgrupp som nämndes där det fanns ett behov att hitta insatser var funktionsnedsatta män, som inte förstår att de begår övergrepp.

Det fanns också ett påbörjat arbete att utveckla pictogram för att underlätta för vissa funktionsnedsatta att kunna berätta om våld de varit utsatta för. Det fanns också ett intresse att starta fler samtalsgrupper för våldsutsatta kvinnor.

Uppföljning av arbetet mot våld i nära relationer

Utvecklingsenheten inom socialförvaltningens beställaravdelning genomför varje år kvalitetsuppföljning i ett urval av enheterna. Den görs av en kvalitetsutvecklare och den medicinskt ansvariga sjuksköterskan. De följer en årsplan fastställd av socialnämnden. I uppföljningen ingår intervjuer med chefer och personal.

Utgångspunkten är de kvalitetskrav som finns för verksamheten (Region Gotland 2014). För arbetet mot våld i nära relationer är kraven att personalen ska ha kunskap och kompetens inom området. De frågor som ställs till personalen i uppföljningen gäller bland annat om de har utbildning och om de vet vad de ska göra om de upptäcker något sådant fall. Enligt kvalitetsuppföljningen från 2013 var att kunskapen inom området var mest spridd i de kommunala enheterna.

Det finns också en ambition att ta fram kompletterande statistik som visar hur många ärenden om våld i nära relationer som upptäcks och behandlas inom socialförvaltningen. Det gick ännu inte att ta fram sådana uppgifter ur verksamhetssystemet.

Vad har projektet åstadkommit?

De intervjuade var eniga om att stödstrukturen för arbetet med våld i nära relationer, var projektets viktigaste resultat. Cheferna framhöll också kunskapen hos personalen, nyckelpersonerna som uppmärksammade och höll frågan aktuell, den kontinuerliga fortbildningen av nyckelpersonerna och Freda-gruppens stöd till dem som arbetar med våldsutsatta och våldsutövare. En av cheferna beskrev resultatet så här. *”Att vi faktiskt fångar upp dem som blir våldsutsatta. De som per-*

sonalen uppmärksammar och de äldre som fått informationen och som ser att det är värt att vända sig till oss ... att de äldre får hjälp på olika sätt, man går vidare till handling. Vi når dem som är utsatta med en insats som är individuell”.

Det unika med projekt Freda var enligt de intervjuade att det nu fanns en hög medvetenhet och kunskap hos baspersonalen, som möter äldre och funktionsnedsatta oavsett om de bor i ordinärt boende eller i särskilt boende. Att strukturen fungerade visade sig också enligt cheferna i det relativt stora antalet ärenden som Freda-gruppen hade behandlat. Det vanliga förhållandet var enligt dem att projekt i allmänhet skapade en hög medvetenhet på ledningsnivån, bra rutiner och handlingsplaner, men att kunskapen sedan inte alltid nådde ut till baspersonalen och därför inte medförde den önskade förändringen.

Tack vare projekt Freda menade cheferna att personalen hade fått upp ögonen och såg problemen på ett djupare sätt än bara hot eller fysiskt våld. En av de intervjuade sa att; *”här har man fått upp ögonen för om en person inte får sin medicin, inte får mat – den typen av våld som säkert inte är ovanlig att möta när man är äldre eller har en funktionsnedsättning”.*

När de intervjuade funderade på hur situationen skulle vara om fem år trodde de att personalens kompetens hade höjts ytterligare. De trodde även att fler frivilligorganisationer skulle arbeta med frågan. En trodde att frågan inte längre skulle vara så laddad, *”när problemet hunnit bli mer känt i samhället. Medborgare och brukare skulle själva våga lyfta frågan och söka hjälp. De drabbade hade slutat att skämmas och visste att det inte var deras fel”.*

Vilka var framgångsfaktorerna?

Cheferna ombads att besvara frågan om varför de trodde att de hade lyckats utveckla arbetet mot våld i nära relationer och vilka de viktigaste framgångsfaktorerna hade varit. De var mycket eniga i sin bedömning om att sättet som de hade genomfört projektet på hade haft störst betydelse för den positiva utvecklingen. Att de hade utgått från tidigare erfarenheter, förankrat projektet i hela organisationen, haft en dialog med alla berörda och gett alla medarbetare utbildning. Intervjuerna visade också att projektet hade haft ett starkt stöd från den politiska ledningen.

Erfarenheter från individ och familjeomsorgen

En bidragande orsak till framgången var enligt cheferna att de hade använt individ- och familjeomsorgens erfarenheter av att utveckla arbetet mot våld i nära relationer. Där fanns sedan tidigare familjefridsteamet med två medarbetare, som arbetade med frågan. Projektledaren för Freda och familjefridsteamet kopplades ihop redan i inledningsskedet, vilket enligt en av de intervjuade cheferna bidrog till att projektet *”tog fart”* och i och med det fick en direkt fördjupning. Inom individ- och familjeomsorgen fanns också speciellt utsedda personer, som såg till att nyanställda fick en introduktion i arbetet mot våld. De erfarenheterna kunde projektledaren direkt översätta till nyckelpersoner i basverksamheten.

Att utgå från baspersonalen

Fokus för projektet var den personal som direkt möter äldre och funktionsnedsatta personer (boendesassistenter, sjuksköterskor, biståndshandläggare) och enhetscheferna. En central tanke var att det viktigaste för att projektet skulle lyckas var mötet mellan baspersonalen och brukarna. De som arbetade mot våld i nära relationer skulle vara de som ”finns med där det händer”. Utbildningarna som gav personalen redskap för hur de kan agera när de upptäcker eller misstänker våld såg cheferna som en avgörande faktor för den positiva utvecklingen. Kärnan, så en av de intervjuade, var ”att låta rätt personer växa”. Att ha nyckelpersoner med intresse och engagemang för frågan hade också stor betydelse.

Stöd av ledningen

Projektet var väl förankrat i hela organisationen och personalen hade känt sig delaktiga i de olika stegen. Strukturen bygger på att personalen som möter våld i nära relationer i sitt arbete får stöd hela vägen, från att de upptäcker våld eller misstänker att någon kan vara våldsutsatt. När det hände något under projekttiden där personalen behövde stöd och hjälp kunde de kontakta projektledaren som ofta fanns till hands. Annars var det enhetschefernas och nyckelpersonernas uppgift att ge baspersonalen stöd.

Projektets styrgrupp där avdelningscheferna inom socialförvaltningen möttes och enbart fokuserade på denna fråga, framhölls också som en viktig framgångsfaktor. Samarbetet mellan de olika avdelningarna var av stor betydelse. Samtidigt var deras erfarenhet att det inte alltid var så lätt att föra ihop olika kulturer och det fanns en tendens att arbeta i stuprör. Något som flera av de intervjuade påpekade var svårt att förändra.

Utöver ledningen från styrgruppen framkom i alla intervjuer vikten av att någon i förvaltningen hade ett övergripande ansvar för arbetet mot våld i nära relationer. När projektledaren slutade fanns det ett önskemål att någon annan skulle ta över den rollen. ”*Alla har fullt upp. Någon måste dra i det. Att någon håller i det. Ordnar utbildningsdagarna och leder Fredagruppen*”. Flera ansåg också att den personen behövdes för att hålla utvecklingsarbetet igång. De hade märkt att det förutom samtalsgruppen för våldsutsatta äldre kvinnor inte hade tagits några nya initiativ sedan projektledaren slutade.

De intervjuade ansåg också att samverkan underlättades av att Gotland inte är så stort och att många känner varandra.

Projektledaren - en framgångsfaktor

I alla intervjuer framhölls projektledaren och hennes sätt att arbeta som en del av framgången. Såväl hennes kompetens, personliga egenskaper och det pedagogiska förhållningssättet att leda. Hennes arbete hade präglats av ambitionen att skapa delaktighet och ta till vara synpunkter från alla håll i organisationen. Inriktningen var att starta en lärande process. Projektledaren, hade, berättade några, ”*vågat släppa fram personal*”, som sedan hade gjort ett mycket bra jobb.

Nyckelpersonerna berömde också satsningen på kvalitet i utbildningarna och de ansåg att det hade fått möta många bra föreläsare.

Projektledarens erfarenheter

Projektledaren berättade att projektet togs emot mycket väl och att det hade funnits ett stort intresse, från chefer till baspersonalen, av att utveckla arbetet. Samtidigt berättade projektledaren att ämnesområdet hade väckt känslor. Det visade sig att det inte var ovanligt att personal i alla kategorier i socialförvaltningen hade egna erfarenheter av våld. Det gällde alla personalkategorier. I samband med utbildningarna blev flera som varit våldsutsatta uppmärksammade på sin egen situation. Projektledaren berättade att det vid samtliga utbildningstillfällen hade varit en eller två personer som tagit kontakt med henne och berättat att de var eller hade varit utsatta. Hon hade kunnat hänvisa dem som ville/behövde ha stöd och hjälp att ta kontakt med familjefridsteamet. Uppskattningsvis var det mellan 20 och 30 personer som gjorde det. Andra hade istället vänt sig till sin närmaste chef eller till hälso- och sjukvården. För projektledaren var det en stark upplevelse att ta del av personalens/kollegornas berättelser om våldet de var eller hade varit utsatta för. Dessa reaktioner hade varit helt oväntade för henne. Hon fick extern handledning, för att hon i sin tur skulle kunna ge stöd till andra. Starten på projektet blev med tanke på detta, svårare än väntat.

Projektledaren berättade att hon hade fått bra stöd från styrgruppen för Freda. Hon tillmätte den stor betydelse för projektets framgångar i och med att där ingick både de berörda förvaltningscheferna och personer med kompetens inom området. Uppmärksamheten som från media hjälpte enligt projektledaren till att skapa ett intresse för projektet, något som hon också ansåg hade varit värdefullt.

Projektledaren ville i sin roll inspirera personalen för det nya arbetsområdet. Hon framhöll vikten av att ha tålamod. Det tar tid att genomföra förändringar. Hennes tidigare erfarenheter av projektledning hade varit värdefulla. De största svårigheterna med att arbeta mot våld i nära relationer var att ge enskilda våldsutsatta personer rätt stöd. Alla ärenden är så olika och insatserna måste var individuella.

Att hålla arbetet mot våld levande

Målet med projektet var att arbetet, mot våld ska finnas kvar i organisationen som ett prioriterat arbetsområde. I socialförvaltningens arbete ingår nu olika moment som syftar till att underlätta att stödstrukturen bibehålls. Grunden är uppdragsbeskrivningarna, kvalitetskraven och riktlinjerna för våld i nära relationer och att de uppmärksammas. Arbetet mot våld nämns i alla rapporter från socialförvaltningen. Projektets styrgrupp finns kvar, även efter projekttidens slut, och frågan behandlas kontinuerligt i socialförvaltningens olika ledningsgrupper och på arbetsplatsträffar.

En kanal som används för att uppmärksamma frågan hos de entreprenörer som anlitas var branschrådet för hemtjänst. Slutligen är den kontinuerliga vidareutbildningen för nyckelpersonerna också ett led i att hålla frågan aktuell.

Utvecklingsområden

Trots projektets framgång var de intervjuade eniga om att implementeringen av arbetet fortsätter. De upplevde att arbetet ännu inte hade nått ut i hela organisationen. En av de intervjuade konstaterade att *"efter tre år är det absolut inte färdigt"*. Implementering av arbetet måste pågå kontinuerligt.

Efter projekttidens slut var det enhetscheferna som hade ansvaret för arbetet mot våld i nära relationer. Eftersom de arbetade med många olika prioriterade områden, sa flera att det fanns en risk att den här frågan inte uppmärksammades i alla enheter. En orsak som de nämnde var att den kan upplevas som obehaglig och något som man vill undvika.

En annan svårighet inom Region Gotland var enligt de intervjuade att det var svårt att hitta vikarier, vilket ibland påverkade nyckelpersonernas möjligheter att komma på nätverksmöten och utbildningsdagar.

Slutligen framhölls vikten av att kunna få fram data om antalet våldsutsatta, vilka insatser de får med mera ur de registersystem som används för att kunna följa utvecklingen av arbetet även statistiskt. Det var ännu inte möjligt.

Utveckla intern och extern samverkan

De intervjuade pekade också på behovet att ytterligare utveckla samverkan internt mellan de olika avdelningarna inom socialförvaltningen. Några uttryckte en önskan att utveckla samverkan bort från stuprören. De hinder som fanns var rädsla hos personalen och brist på pengar. Det fanns erfarenheter av att bristande samverkan kunde leda till felbehandlingar. Internt fanns det önskemål om utvecklad samverkan med individ- och familjeomsorgen. En annan partner, som det också var viktigt att utveckla och förstärka samverkan med var hälso- och sjukvården. Både primärvården och akutsjukvården. Önskemål framkom att även hälso- och sjukvårdspersonalen skulle få utbildning om våld i nära relationer och utveckla sin kompetens att upptäcka detta.

Arbete mot våld i nära relationer kräver resurser

Projektet skulle drivas inom de ordinarie ekonomiska ramarna. Tanken var att mer kompetens och kunskap inom ett område inte skulle behöva kosta något. *"Om personalen vet hur de ska agera i olika situationer borde det istället bli billigare"*. En förhoppning var att Freda på sikt skulle kunna bidra till minskade kostnader. När problematik med våld inte upptäcks i tid riskerar det att leda till att de utsatta personerna blir stora konsumenter av äldreomsorg och hälso- och sjukvård.

Erfarenheterna som kom fram i intervjuerna var att kostnaderna för nyckelpersoner och Freda-gruppen gick att hantera relativt väl inom de ekonomiska ra-

marna. Men det fanns ändå önskemål om mer resurser. Nyckelpersonerna önskade kunna avsätta mer tid för att träffas. De behövde tid för att ventilera sina erfarenheter. Freda-gruppens medlemmar ansåg att det fanns goda möjligheter att förbättra kvaliteten på arbetet och att de också behövde kunna avsätta mer tid. Flera ansåg att familjefridsteamet skulle behöva en tredje tjänst, som främst skulle vara inriktad på våldsutsatta äldre och funktionsnedsatta.

Ökade kostnader för individuella insatser

De intervjuade ansåg också att det krävdes mer resurser för individuella insatser för våldsutsatta. En reflektion som flera gjorde var att det troligen fanns fler våldsutsatta i den äldre generationen och bland de funktionsnedsatta än vad de hade beräknat.

Ärenden med våld inom äldreomsorgen eller omsorgen om funktionsnedsatta innebär ofta behov av ökad bemanning eller ett annat boende. Erfarenheterna var också att det kunde ta lång tid att motivera våldsutsatta personer att ta emot hjälp och stödinsatser.

Det krävdes enligt några av cheferna en tolerans för att det uppstår kostnader i början när de uppmärksammar ett nytt arbetsområde. Det hade hänt även tidigare när Region Gotland satsade på att upptäcka våldsutsatta barn. En av cheferna konstaterade att tillgången till resurser var den svagaste länken i arbetet. *”Vi har byggt upp något väldigt bra, men det kostar pengar. Ju mer våld vi upptäcker ju högre blir kostnaderna”*. De intervjuade var medvetna om att Region Gotlands ekonomiska resurser var ansträngda och undrade hur pengarna skulle räcka till.

Råd till andra kommuner

De intervjuade fick frågan om de hade några råd att ge en kommun som vill utveckla sitt arbete mot våld i nära relationer. Den allmänna rekommendationen var att göra på samma sätt som Region Gotland. Att starta en process som alla får vara med i. Det gäller att *”hålla i och att hålla ut”* var flera av de intervjuades sammanfattande råd. *”De ska göra som vi har gjort. Det är ju strålande som man har tänkt här. Personer med olika kompetens ska komma samman och det ska vara högt i tak. Ihop med människorna först sedan kommer det [...]. Vi hade en idé. [...]. Vi hade ju ingen aning om vad vi skulle göra när vi startade. Om man tänker vilken process vi har haft. Då skulle vi ju aldrig kunna säga att man ska göra så här. Jag gillar den metoden att man jobbar sig fram.[...] Att man är med i processen. Var inte rädd för att starta. Ta chansen. Prova”*.

Nedan följer några andra råd som de intervjuade ansåg var särskilt viktiga:

- Att lyfta och erbjuda baspersonalen utbildning.
- Att arbeta pedagogiskt. *”Att arbetet bygger på att personalen ska växa – då kan man komma framåt. Det handlar om att bearbeta attityder som finns i vårt samhälle. Det ska inte vara en kvickfix”*.

- Arbetet måste fungera i vardagen.
- Att det finns någon med ansvar för att samordna arbetet, *”inget sköter sig självt”*.
- Att även personal kan vara våldsutsatta.
- Att alla talar samma språk – utgå från en definition om vad som menas med våld.
- Att ha tillgång till råd och stöd i arbetet mot våld och till handledning
- Att man arbetar med kunskap och uppföljning
- Alla biståndshandläggare bör veta hur man arbetar med våldsutsatta.
- Att ha ett tydligt uppdrag, tydlig ledning och en styrgrupp är ett krav

Ett sista råd, *”Kör bara. Det är ett jättebra sätt att få upp ögonen för det här och våga prata om det. Nu läser man och tar till sig. Man blir mer nyfiken. [...] Hela samhället har nytta av det”*.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Tack vare en generös tilldelning av statliga stimulansbidrag har kommunerna under många år haft möjlighet att genomföra ett stort antal utvecklingsprojekt. En alltför vanlig situation har dock varit att projekten inte har nått sina mål eller att den verksamhet som utvecklats under projektiden inte har kunnat vara kvar när inflödet av statliga bidrag har upphört.

Mot den bakgrunden var det intressant att ta del av projektet Freda som i flera avseenden var framgångsrikt. De metoder och arbetssätt som användes var de som forskning och erfarenheter har visat är betydelsefulla för att nå framgång. Faktorer som brukar framhållas i litteraturen är att projektiden ska vara förankrad i hela organisationen, att det finns en tydlig ledning samt ett öppet klimat med dialog och möjlighet till ett brett inflytande. Region Gotlands ambition var att arbetet mot våld i nära relationer skulle fungera långsiktigt och inte upphöra när projektet avslutades. De ville utveckla en ”lärande organisation”, det vill säga arbeta med utveckling genom att lära av sina egna erfarenheter. Intrycket var att det fanns många medarbetare med god kompetens och engagemang för frågan. Det gällde inte minst projektledaren som, med sitt sätt att agera och arbeta, bidrog till att projektet blev en framgång.

I det här avslutande kapitlet uppmärksammas några delar av projektet där arbetet troligen kan utvecklas vidare och vad som kan vara viktigt att tänka på för de kommuner som ska börja arbeta mot våld i nära relationer inom äldre- och omsorgen om funktionsnedsatta.

Vad har projektet resulterat i?

Att möta våldsutsatta är ett svårt område att arbeta med. För att lyckas krävs kunskap, en bra struktur för arbetet och stöd till personalen. Det är områden som också poängteras i Socialstyrelsens föreskrifter för kommunerna och hälso- och sjukvårdens arbete mot våld i nära relationer.

Genom den relativt enkla åtgärden utbildning, fick personalen genom projektet Freda kunskap, en ökad medvetenhet, handlingsberedskap och förmåga att agera. Det ledde till att frågan om våld i nära relationer inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta uppmärksammades i mycket större omfattning än tidigare och till att antalet ärenden med våld i nära relationer ökade.

Nyckelpersonerna och även andra medarbetare ansåg att våld i nära relationer både var ett meningsfullt och intressant område att arbeta med. Intrycket var att det var kombinationen av att personalen fick kunskap om hur de kan se tecken på att en person kan vara våldsutsatt och att det finns nyckelpersoner som vet mer om hur de kan agera som ledde till en förändring. Personalen vågade ställa frågor till personer som de möter och som de misstänker kan vara utsatta för våld och erbjuda dem hjälp och stöd.

Projektet visar också att samverkan inom socialförvaltningen kan bidra till utveckling och förbättring i och med att den samlade kompetensen används. Den samverkan som äger rum mellan olika professioner inom Freda-gruppen om frågor som rör vilken hjälp våldsutsatta personer kan erbjudas bidrar till att ärenden blir allsidigt bedömda. Något som ökar möjligheterna att kunna erbjuda såväl stöd som vård och omsorg, som motsvarar behoven.

En brist i arbetet är emellertid att det saknas uppgifter om konkreta effekter av projektet. Ärenden med våld i nära relationer är kontinuerligt aktuella inom socialförvaltningens olika avdelningar, men några exakta uppgifter om hur många det handlar om finns inte. Det går heller inte att få fram, eftersom de registersystem som används ännu inte kan ge några sådana uppgifter.

Socialförvaltningens olika avdelningar har trots detta i uppdrag att i olika uppföljningar, exempelvis i verksamhetsberättelsen, redovisa de uppgifter som finns om arbetet mot våld i nära relationer. Det är en del i ansträngningarna att arbetet med frågan ska leva vidare efter projektiden.

Trots undersökningen som gjordes om hur vanligt det är att äldre personer på Gotland var våldsutsatta (Kristensen & Lindell 2013) finns det också ett fortsatt behov att kartlägga hur omfattande problemen är. Eftersom hälften av de utskickade enkäterna i undersökningen inte besvarades är det svårt att dra några säkra slutsatser som gäller hela den undersökta gruppen. Det finns heller inga uppgifter om hur vanligt våld i nära relationer är i gruppen med funktionsnedsättningar.

För det fortsatta utvecklingsarbetet skulle det vara intressant att veta vad de våldsutsatta som har fått hjälp anser om hjälpen och hur de ser på det arbete som görs.

Vad kan försvåra att arbets sättet lever kvar

Trots socialförvaltningens starka ambition att arbetet mot våld i nära relationer ska finnas kvar, fanns några orosmoln. En risk med att arbeta i projektform är att det kan uppstå ett vakuum när projektet avslutats och resultatet ännu inte hunnit implementeras i det ordinarie arbetet. Under den perioden kan det som byggts upp raseras och utvecklingsarbetet stanna upp. I det här fallet fanns några sådana tecken. Frågan är om projektet Freda istället kunde ha genomförts inom den ordinarie organisationen. Då hade man kanske kunnat undvika att arbetet tappade fart i samband med att projektet avslutades och projektledaren fick ett annat arbete.

Att förändra och införa nya arbets sätt tar tid. Ett drygt halvår efter att projektet upphörde hade alla enheter ännu inte börjat arbeta mot våld i nära relationer. Först sent på hösten bestämdes vem som skulle vara utvecklingsledare och att hon skulle leda Freda-gruppen. När utvecklingen av en verksamhet är knuten till en entusiast/person kan det både vara en stor del av framgången, men på sikt också en svaghet om projektet i alltför hög grad står och faller med projektledaren.

En annan farhåga för det fortsatta arbetet gäller ekonomin. Statsbidragen gav Region Gotland möjlighet att göra en bred satsning. Nu när projektet är avslutat, finns en oro som främst gäller att kostnaderna för insatser för de våldsutsatta ska stiga. Trots att det inte går att registrera dessa ärenden fanns det en uppfattning att våld i nära relationer var vanligare bland äldre och funktionsnedsatta personer än förväntat. Det innebar troligen också högre kostnader som bedömdes vara svåra att rymma inom budgeten. Socialtjänsten i Region Gotland har en pressad ekonomi och de medel som finns ska räcka till ett antal angelägna och högt prioriterade verksamhetsområden.

Att kostnaderna för insatser för våldsutsatta personer ökar som en följd av den uppmärksamhet som problematiken har fått bör dock inte ha kommit som någon direkt överraskning. Tidigare erfarenheter även från Gotland, visar att när fokus läggs på ett område som tidigare inte har haft någon hög prioritet, upptäcks förhållanden som tidigare inte varit synliga.

En tanke med projektet var att tidiga insatser mot våld i nära relationer på sikt ska leda till lägre kostnader. Sannolikt bidrar ett sådant arbetssätt också till mindre lidande för de personer som utsätts för våld. Svårigheterna med sådana resonemang är att de, när det gäller kostnaderna svårligen går att leda i bevis. För de våldsutsatta är fördelarna med snabba hjälpinsatser mer uppenbara. För en kommun som saknar ekonomiska medel kan behovet att hålla igen på kostnaderna däremot vara svåra att bortse ifrån. Inte bara Region Gotland har svårigheter att täcka kostnaderna för socialtjänstens alla åtaganden inom. Det gäller för många av Sveriges kommuner. De alternativ som finns är att omfördela de medel som finns eller att försöka hitta nya resurser.

Ökade krav på kommunerna att upptäcka våld

En viktig uppgift för kommunerna är att ge stöd till alla våldsutsatta. Inte bara till dem som upptäcks tack vare att de har insatser från socialtjänsten. Det framgår av Socialstyrelsen föreskrifter för socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete mot våld i nära relationer. Forskning visar de svåra följderna, med försämrad psykisk och fysisk hälsa och en svår livssituation, som ofta drabbar våldsutsatta. Kommunernas insatser för att motverka och förebygga våld i nära relationer måste därför också bedrivas på strukturell nivå och i samverkan med andra myndigheter och organisationer.

För att nå ut till allmänheten behöver kommunerna göra det lättare för våldsutsatta som behöver hjälp att själva ge sig till känna. Projektet Freda innehöll flera sådana delar. De öppna föreläsningarna om våld i nära relationer väckte stort intresse och fler sådana, någon gång per år, kan säkert bidra till att frågan hålls aktuell och uppmärksammas. Inte minst om det finns information till allmänheten på olika offentliga platser och på kommunens hemsida.

Andra sätt att fånga upp våldsutsatta personer kan vara att ytterligare utveckla samverkan inom Region Gotland. Att samverkan inte bara bedrivs inom socialförvaltningen utan också med hälso- och sjukvårdens olika delar, både med primärvården och med slutenvården. Våldsutsatta personer söker ofta vård, men anger i allmänhet inte våld som orsaken till sina besvär. Om personalen inom primärvården och akutvården också får en basutbildning om våld i nära relationer skulle troligen ännu fler våldsutsatta personer kunna upptäckas och erbjudas stöd och hjälp. Kanske också på ett ännu tidigare stadium. Om hälso- och sjukvården också skulle välja att utse nyckelpersoner inriktade mot våld i nära relationer skulle samtliga dessa nyckelpersoner kunna få vidareutbildning samtidigt. På så sätt skulle en mötesplats skapas med möjligheter till värdefullt erfarenhetsutbyte och metodutveckling mellan socialtjänsten och hälso- och sjukvården.

Kommunerna har även uppdrag att samverka med andra förvaltningar och organisationer. På Gotland finns en familjevåldsgrupp som Länsstyrelsen ansvarar för. Samverkan på regionnivå ger naturligtvis ytterligare möjligheter att på bred front arbeta mot våld i nära relationer.

Svårt område att arbeta med

Både forskning och personlens erfarenheter, som redovisas i rapporten, visar att arbete med våldsutsatta personer kräver kunskap, ett professionellt förhållnings-sätt, engagemang och intresse.

All personal som arbetar med våldsutsatta behöver också kontinuerligt ha tillgång till stöd i arbetet. Risken att de som arbetar mot våld i nära relationer blir sekundärtraumatiserade är en reell arbetsmiljöfara. Det är viktigt att denna risk uppmärksammas och att ledningen fullt ut förstår hur krävande arbetet med våldsutsatta är. Stödet till personalen kan bestå av nära arbetsledning och möjlighet till reflektion och handledning, vilket också framhålls i Socialstyrelsens föreskrifter. Att kunna arbeta två och två i ärenden med våld är också angeläget. Freda-gruppens arbete kan också ses en form av stöd till dem som arbetar med personer utsatta för våld i nära relationer eller med dem som utövar våldet. För att fylla sin funktion är det viktigt att Freda-gruppen kan arbeta under gynnsamma förhållanden. Problemen de möter är svåra, utmanande och riskfyllda.

Strukturen med nyckelpersoner och den kontinuerliga vidareutbildning som de får är också en viktig del i stödet till personalen. Rapporten visar att nyckelpersonerna fick ett annat perspektiv än baspersonalen. Deras syn på våld förändrades och fördjupades, vilket innebar att de kunde känna sig ensamma på sin arbetsplats i frågor om våld. De uppskattade därför möjligheterna att ha kontakt med andra nyckelpersoner och skulle gärna ha fler gemensamma möten.

Personalen kan också vara utsatt för våld

Våld i nära relationer är vanligt och många är drabbade. En viktig lärdom från arbetet på Gotland är att det inte är ovanligt att även personal är våldsutsatta. Något som kan leda till att problemen förnekas och att det finns motstånd mot frågan/arbetsuppgiften.

Satsningen på att utveckla arbetet mot våld i nära relationer visade sig ge upphov till krisreaktioner hos personalen som var eller hade varit våldsutsatta. Det kom fram bland annat i samband med utbildningen. Det behöver därför finnas en beredskap att erbjuda stöd och hjälp till anställda. De som är våldsutsatta kan också ha starka skäl att själva inte vilja arbeta med andra våldsutsatta något som måste respekteras.

Viktiga lärdomar från Gotland

Projektet Freda innebar att arbetet mot våld i nära relationer inom omsorgen om äldre- och funktionsnedsatta utvecklades och tog ett stort steg framåt. Det finns mycket att lära av projektet och avslutningsvis är det några punkter som framstår som särskilt betydelsefulla att beakta:

- Projektet visar betydelsen av att en fråga uppmärksammas och den potential för utveckling som många organisationer har men kanske inte alltid använder.
- Projektet innebar förutom en bred satsning på att utbilda all personal också att de skapade en struktur för arbetet mot våld i nära relationer. Erfarenheter visar att det inte räcker att bara ge personal utbildning. Det avgörande för att de ska kunna använda de nya kunskaperna är att det också finns vägar/möjligheter att kunna tillämpa dem.
- Projektet Freda förutsatte för att det skulle nå framgång, intern samverkan mellan socialförvaltningens olika avdelningar. Inom individ och familjeomsorgen finns medarbetare med kvalificerad kunskap om och erfarenhet av arbete mot våld i nära relationer, medan annan viktig specialkompetens om olika gruppers situation och behov finns i omsorgen om äldre- och funktionsnedsatta. All denna gemensamma kompetens behövs för att kunna ge våldsutsatta ett bra stöd.
- Samtidigt som projektet innebar en bred satsning var det också av stor betydelse att det fanns en person som höll i och samordnade ansvaret. Behovet av att det finns någon som ansvarar för frågan är troligen mer långvarigt än projekttiden. Att det finns en ansvarig person kan också vara avgörande för satsningens överlevnad på längre sikt.

Det utökade ansvaret som socialstyrelsens föreskrifter ger socialtjänsten och hälso- och sjukvården angående insatser mot våld i nära relationer innebär med all säkerhet att fler kommuner och även landstingen kommer om att uppmärk-

samma frågan. Region Gotland är en föregångare och att ta del av deras erfarenheter kan vara en bra början.

I gruppen äldre finns personer med andra sociala problem än våld i nära relationer. Exempelvis ökar alkoholmissbruket framför allt hos kvinnor över 65 år. En effekt av att personalen har lärt sig att uppmärksamma tecken på våld ökar troligen också deras uppmärksamhet på andra sociala problem och att de också vågar ställa frågor om dem.

REFERENSER

- Brottsförebyggande rådet (Rapport 2000:11:1). *Grov kvinnofridskränkning*. Stockholm: Elanders Gotab
- Brottsförebyggande rådet (2012) *Brottsutvecklingen i Sverige år 2008 – 2011*. Rapport 2012:13. Stockholm
- Brottsförebyggande rådet (2014) *Brott i nära relationer*. Rapport 2014:8. Stockholm
- De Donder, et al. (2011). *Prevalence Study of Abuse and Violence against Older Women. Results of a Multi-cultural Survey in Austria, Belgium, Finland, Lithuania, and Portugal* (European Report of the AVOW Project). Finland: National Institute for Health and Welfare (THL).
- Eriksson, H. (2001). *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män - en omfångsundersökning i Umeå kommun*. Umeå: Brottsoffermyndigheten
- Grände, J. (2010) *Vägen till att se och agera – om våldsutsatta kvinnor med funktionshinder*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholm.
- Handu AB (2007) *Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättningar*. Stockholm: Handu AB
- Hammerin, A. (2009) *Utvärdering av ett utbildningsprojekt "Våld i nära relationer"*. Fokus-Rapport 2009:3 Kalmar: Fokus Kalmar län
- Jönsson, H. (2006). *Vårdskandaler i perspektiv*. Malmö: Égalité
- Kristensen, K. & Risbeck, M. (2004) *De sista ljuva åren... - om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten*. Göteborg: Rondo Grafisk Kommunikation AB
- Kristensen, K. & Lindell, L. (2013) *Ofredad – om våld mot äldre personer. En kartläggning av våld mot äldre*. Visby: Region Gotland
- Länsstyrelsen Gotland (2012) *Medel mot våld – om statsbidrag för kvinnofrid på Gotland*. Rapport 2012:9
- Nationellt råd för kvinnofrid (2002.) *Han var väl inte alltid så snäll*. Stockholm: Nationellt råd för kvinnofrid
- Nationellt centrum för kvinnofrid – NCK (2014) *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. NCK rapport 2014:1 Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Norman Eva (2015) *Tillsammans är vi starka. Samtalsgrupp för kvinnor 65+ som är eller har varit våldsutsatta*. Äldrecentrumrapport 2015: Äldrecentrum: Stockholm

- Olsson, H. (2011) Det farliga men viktiga lyssnandet. I Enander, V & Holmberg C (red) *Hur går hon? Om att stödja misshandlade kvinnors uppbrottsprocess*. Lund; Studentlitteratur AB
- Regeringens skrivelse (2007/08:39) Handlingsplan för att bekämpa våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- Sandvide, Åsa. (2008) *Våld i särskilda boenden för äldre – språk och sociala interaktioner*. Umeå: Print & Media, Umeå universitet
- Saveman, B-I. (2007). *Vanvård av personer med demenssjukdom*. Kalmar: Humanvetenskapliga Institutionen, Högskolan i Kalmar
- Saveman, B-I. (2010). *Våld i nära relationer bland äldre*. Ur: Nationellt Centrum för Kvinnofrid. *Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen*. Uppsala: Uppsala Universitet
- Socialstyrelsen (2009). *Våldsutsatta kvinnor – ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal*. Tredje upplagan. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen och Länsstyrelsen (2009). *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – alla kommunernas ansvar, -slutrapport från en nationell tillsyn 2008-2009*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2013) *Äldres behov i centrum*. Socialstyrelsen Stockholm
- Socialstyrelsen (2014) *Manual för FREDA, standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer*. Stockholm. Socialstyrelsen
- SOSFS 2011:9 Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. Föreskrifter och allmänna råd. (M och S)
- SOSFS 2009:22. Allmänna råd. Socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld. Socialstyrelsens föfattningssamling
- SOSFS 2011:5 (S) Föreskrifter och allmänna råd. *Lex Sarah*. Socialstyrelsens föfattningssamling.
- SOSFS 2014:4 (S och M) Föreskrifter och allmänna råd. *Våld i nära relationer*. Socialstyrelsens föfattningssamling
- WHO/INPEA (2002). *Missing Voices - Views of older persons on elder abuse*. Geneva: World Health Organization
- Wolf, R, Daichman L. Bennett, G. (2002). *Abuse of the elderly*. Ur: Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano. *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization

Tidskrifter

- Cooper, C. Selwood, A. Livingston, G. (2009). Abuse of people with dementia by family carers: representative cross sectional survey. *British Medical Journal*. 7 (3), sid. 583-586
- Erlingsson, C. Saveman, B-I. Berg C., A. (2005). Perception of Elder Abuse in Sweden: Voices of Older Persons. *Brief Treatment and Crisis Intervention*. 5 (2), sid. 213-227
- Lachs, M.S. & Pillemer, K. (1995), *Abuse and neglect of elderly persons*. The new England journal of Medicin. 332 (7) sid. 437-443
- Lachs, M.S. & Pillemer, K. (2004) *Elder abuse*. Lancet. 36, sid.1263-1272
- Lanning, K. Hazelwood, R. (1988) *The maligned investigator of criminal sexuality*, FBI Law Enforcement Bulletin,
- Philips, L. R. (2000) Domestic Violence and ageing Women. *Geriatric Nursing*. 21 (4) sid 188-195

Övriga referenser

- Länsstyrelsen Gotland (2009) *Tillsyn av Gotlands kommuns arbete inom socialtjänsten med våldstusatta kvinnor och barn som bevittnat våld*
- Socialförvaltningen Region Gotland. (2014) *Socialförvaltningens arbete med våld i nära relationer kartläggning och förslag om gemensam organisation*, Utredning 20140317, Region Gotland
- Socialförvaltningen Region Gotland (2014) Riktlinjer för insatser till våldutsatta äldre personer och personer med funktionsnedsättning
- Socialförvaltningen Region Gotland (2014) Uppdrag och kvalitetskrav hemtjänst inom Region Gotland.

BILAGA 1.

Intervjuguide för nyckelpersoner

Intervju områden	Frågor
Vem intervjuas?	Utbildningsbakgrund Nuvarande anställning Vilka arbetsuppgifter har du? Hur länge som nyckelperson?
Bakgrund	Vad känner du till om Region Gotlands satsning på våldsutsatta kvinnor i nära relationer? Varför blev du nyckelperson? Hur blev du rekryterad? Hur många nyckelpersoner är ni på arbetsplatsen?
Nyckelpersonernas uppdrag	Vad ingår i rollen som nyckelperson? Vad är ert formella uppdrag? Vilka befogenheter har ni? Hur är arbetet organiserat?
Nyckelpersonernas arbete	Beskriv vad ni gör när ni får kännedom om misstankar om våld i nära relationer. Vem/vilka ger er information om misstankar att någon kan vara våldsutsatt? Hur vanligt är det – antal ärenden/månad? Vem leder arbetet i ärenden med våld i nära relationer? Hur mycket tid lägger ni på insatserna i olika ärenden? Med vilka åtgärder kan ni hjälpa de våldsutsatta/de som utövar våldet? Vilka åtgärder fungerar bra respektive mindre bra? Vilka reaktioner får ni från de våldsutsatta? Vilka personer kan kontaktas/involveras? Kontaktar ni ärendedragningsgruppen? Om ja, i vilka situationer. Hur farligt bedömer ni att det här arbetet är för egen del? Hur förebygger ni att hamna i farliga situationer?
Bilden av våldet	Vilka våldsformer har ni mött? Vem utövar våldet? Könsfördelning utövare/våldsutsatt? Har våldet pågått länge? Känt sedan länge? Varför blev det känt – vad hände? Vem/vilka ger signaler om att våld kan förekomma?
Uppfattning om uppdraget som nyckelperson	Hur upplever ni uppdraget som nyckelpersoner? Vad är lätt/svårt? Vad är positivt/negativt? Hur kan uppdraget utvecklas? Vill ni fortsätta uppdraget som nyckelpersoner?
Kompetens och kompetensutveckling	Vilken utbildning har ni som rör våld i nära relationer? Innehåll och omfattning? Är den tillräcklig?/Vad saknas? Hur får ni kompetensutveckling?
Övrigt	Något ni vill tillägga som vi inte har frågat om?

BILAGA 2.

Våld i nära relationer - ett folkhälsoproblem

FN:s generalförsamling antog år 1993 deklARATIONEN om våld mot kvinnor. Där anges att våld mot kvinnor är:

”Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet” (FN 1993)

När det gäller anmälningar av våldsbrott beräknade Brottsförebyggande rådet (2012) att omkring 20 till 25 procent av brotten anmäls. Det innebär att det finns ett stort mörkertal som troligen är ännu högre för äldre och funktionsnedsatta.

Våld i nära relationer omfattar inte bara fysiskt våld utan kännetecknas enligt Socialstyrelsen (2009) av ett mönster av handlingar som omfattar allt från knappt märkbara gärningar till betydligt grövre brott. Det är enligt Grände (2010) en vanlig föreställning att våld i nära relationer enbart gäller fysiskt våld i form av slag eller sparkar, något som kan bidra till att andra former av våld inte uppmärksammas. Det är därför viktigt att vara lyhörd för att kvinnor som är utsatta för våld i nära relationer ofta drabbas av upprepat våld av olika slag (a.a.). De våldsformer som förekommer är;

- **Fysiskt våld** - kan vara slag, sparkar, knuffar, våld med tillhygge, drag i håret, att bli fasthållen, nypt, skakad, stryppgrepp etc.
- **Psykiskt våld** - kan innebära kränkningar, isolering, kontroll, metodisk nedtryckning, tvång, skrämsel, hot mot kvinnan själv eller mot eventuella barn, förminsakande beteende i form av förlöjligande, okvädesord etc.
- **Sexuellt våld** - kan vara alla former av sexuellt påtvingade handlingar som våldtäkt, sexuella trakasserier, sexuellt kränkande språk.
- **Ekonomiskt våld** - kvinnan tillåts inte ha en privatekonomi, mannen disponerar hennes bankkonto och de pengar hon kan använda sig av, utpressning och stöld av pengar.
- **Materiellt våld** - kvinnans personliga tillhörigheter slås sönder, till exempel lägenhet, bil etc.

Det är främst kvinnor som är utsatta för våld i nära relationer. Vanligtvis är det män som är våldsamma mot kvinnor i offrets egen bostad. Våldet blir allvarligare och intensifieras ju längre relationen pågår (Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2011). Relationer där mannen utsätter kvinnan för våld skapar starka, känslomässiga bindningar mellan offer och förövare, något som kan försvåra kvinnans möjlighet att bryta upp ur relationen.

Flera undersökningar har gjorts för att försöka beräkna i vilken omfattning kvinnor generellt utsätts för våld. De studier som finns grundas främst på enkäter eller på brottsstatistik. Det har visat sig vara svårt att få fram helt tillförlitliga siffror (Brottsförebyggande rådet 2012) men Socialstyrelsen konstaterade redan 2009 att omfattningen var så stor att det kan betecknas som ett folkhälsoproblem.

2014 presenterades en enkätundersökning från NCK (Nationellt centrum för kvinnofrid) där ca 10 000 kvinnor och 10 000 män mellan 18 och 74 år ingick. Svarsfrekvensen var 52 procent totalt och något högre bland kvinnorna än bland männen. Den visade att 22 procent av kvinnorna och 26 procent av männen hade erfarenheter av våld efter sin 18-årsdag. Studien visade att kvinnor och män utsätts för olika former av våld. 14 procent av kvinnorna hade varit utsatta för våld från en tidigare partner medan 16 procent av männen hade varit utsatta av våld från en okänd man.

Det finns också ett fåtal studier som har undersökt förekomsten av våld bland äldre respektive funktionsnedsatta kvinnor (Handu 2007, Region Gotland 2013.) Även de studierna måste tolkas med försiktighet, men resultaten visar tecken på att våldsutsattheten i de grupperna är ännu högre. De flesta studier av äldre har varit inriktade på att undersöka i vilken utsträckning som kvinnor är utsatta för våld i nära relationer. Äldre och funktionsnedsatta män utsätts för våld i nära relationer, men i mindre omfattning än kvinnor.

Orsaker till våld mot kvinnor

Mäns våld mot kvinnor är ett komplicerat och sammansatt problem. Det finns inte en enda orsak till problemet och inte heller någon enkel lösning. Förklaringar kan sökas i individuella faktorer hos förövaren, faktorer i omgivningen eller faktorer inom ramen för den nära relationen. Vanligtvis samspelar dessa faktorer med varandra. Forskningen strävar efter att förena olika perspektiv för att finna orsaker och förklaringar till våldet. Eftersom män som slår kvinnor är en blandad grupp är det svårt att finna orsaker som är giltiga för alla. Då våldet i nära relationer beror på en rad samverkande faktorer går det inte heller att åtgärda problemet med en enda specifik insats (Socialstyrelsen 2009, Erlingsson, Saveman & Berg 2005).

Våld mot äldre och funktionsnedsatta

Det finns flera definitioner av vad som bör menas med våld mot äldre. Begrepp som ofta förekommer är övergrepp, vanvård, missförhållanden, försummelse, kränkningar eller inadekvat vård (WHO 2002, Nationellt Kvinnofridsråd 2002, Lach & Pillemer 1995, 2004). Definitionerna av våld utgår från olika perspektiv exempelvis, olika typer av våld, vem förövaren är, vem offret är, relationen mellan offer och förövare, om våldet är avsiktligt eller inte och var våldet sker någonstans (Wolf m.fl. 2002, De Donder m.fl. 2011). Europeiska ministerrådet definierar i en rapport från 1992 våld mot äldre som:

”En handling eller underlåten handling, begången av en familjemedlem, som hotar eller skadar den äldres fysiska och psykiska integritet eller personliga frihet, som leder till allvarlig skada på hans eller hennes personliga utveckling och/ eller hotar hans eller hennes ekonomiska säkerhet”

En internationellt vanlig definition av våld mot äldre är den så kallade Toronto-deklarationen som både Världshälsoorganisationen (WHO) och International Network on Prevention of Elder Abuse (INPEA) står bakom:

”Våld mot äldre är en enstaka eller upprepade handling, eller frånvaro av önskvärd/lämplig handling, som utförs inom ett förhållande där det finns en förväntan på förtroende och som förorsakar skada eller smärta hos en äldre person [...] Denna handling kan vara fysisk, psykologisk/känslomässig, finansiell eller helt enkelt återspegla avsiktlig eller oavsiktlig försummelse” (WHO/ INPEA 2002).

Några motsvarande definitioner av våld mot funktionsnedsatta finns inte. Förhållandet att både äldre och funktionsnedsatta personer i vissa situationer är beroende av andras hjälp för att klara sitt dagliga liv innebär att funktionsnedsatta också kan vara utsatta för risker att bli utnyttjade på samma/liknande sätt som äldre.

Var utövas våldet mot äldre och funktionsnedsatta

Trots äldre kvinnors upplevelser av samhället som otryggt och hemmet som tryggt visar statistik och forskning att merparten av det våld som äldre kvinnor utsätts för, sker i hemmet (Brottsförebyggande rådet 2012). Att utsättas för våld i sitt hem upplevs vara mer traumatiskt än att bli utsatt för våld ute i samhället. Det medför en förlust inte bara av den yttre tryggheten utan även den inre. Familjen och hemmet är historiskt sett kvinnans arena vilket bland annat kan ha bidragit till social isolering, något som får betydelse för den senare delen av livet. Att äldre kvinnor är hänvisade till hemmet försvårar att våldet upptäcks. Hemmet osynliggör våldet (Lach & Pillemer 2004, Brottsförebyggande rådet 2005, Nationella rådet för Kvinnofrid 2002, Kristensen & Risbeck 2004).

Funktionsnedsatta kvinnor riskerar enligt Grände (2010) även att utsättas för våld av okända personer i offentlig miljö. Funktionsnedsättningen kan öka sårbarheten och minska möjligheterna att värja sig fysiskt eller verbalt (a a).

Vem utövar våld mot äldre och funktionsnedsatta?

Forskning visar att män är förövare i de flesta fall av våldsövergrepp mot äldre kvinnor – oavsett om det är en partner, nära anhörig, medboende eller vårdpersonal som utövar våldet (Brottsförebyggande rådet 2012, Eriksson 2001). Även syskon, barn, barnbarn och andra anhöriga kan vara förövare. Närstående personer med missbruksproblem eller psykiska problem kan öka äldre kvinnors utsatthet liksom om förövaren är ekonomiskt beroende av kvinnan (a.a.).

Studier visar att hemtjänstpersonal kan utsätta äldre kvinnor för olika typer av våld eller kränkningar i deras hem. Å andra sidan kan hemtjänstpersonal vara en

oerhörd resurs då det gäller att upptäcka det våld som en närstående man utsätter en äldre kvinna för (Jönsson 2006).

Grände (2010) pekar även på att funktionsnedsatta kvinnor utöver sitt beroende av olika personalkategorier också kan vara beroende av sina närstående, förvaltare eller gode män, vilket ger dem ökade möjligheter att utöva makt och kontroll.

Våld inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta

Forskning har uppmärksammat att både äldre och funktionsnedsatta personer riskerar att utsättas för våld inom vård- och omsorgssektorn. Jönsson (2006) förespråkar att inte ha en alltför bred definition av det våld som drabbar äldre eller funktionsnedsatta inom vården. Nedanstående begrepp överensstämmer enligt honom med den verklighetsuppfattning som vårdpersonal och anhöriga har beträffande våldet.

- **Övergripping** - olämpligt eller olagligt tvång mot någon annan person.
- **Vanvård** - syftar till misskötsel, försummelse eller bristande omsorg.
- **Missförhållanden** - kan vara av både fysisk, psykiskt, materiell och ekonomisk art. Begreppet innefattar brister i bemötande och tillsyn av den enskilde personen.
- **Försummelse** - liknar begreppet vanvård och innefattar bland annat att den äldre inte får hjälp med sin hygien, otillräckligt med mat eller felaktig medicinering.
- **Kränkning** - kränkning är enligt lagens mening ett angrepp mot någons person, frihet, frid eller ära. Kränkning kan innebära att en person behandlar en annan person nedsättande genom ord eller handling. Den kan handla om en kränkning av privatlivet, självbestämmande eller frihet.
- **Inadekvat vård** – kan anses vara ett samlingsbegrepp för begreppen missförhållande, vanvård och försummelse.

(De Donder m.fl 2011 Jönsson 2006, Socialstyrelsen 2008).

Våld mot äldre kvinnor kan ske i hemtjänst, i dagverksamheter och i vård- och omsorgsboenden. Den vanligaste formen av våld brukar beskrivas som kränkningar, försummelse, nyp, slag, begränsningar och hot. Våldet utövas av vårdpersonal mot boende, boende mot varandra eller boende mot vårdpersonal. Våldet kan, i likhet med våldet i hemmiljö, ta sig uttryck i fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt och materiellt våld. Medan våld i den privata sfären beskrivs som uttryck för könsförtryck, konflikter, missbruk eller psykisk sjukdom ges våld inom vården orsaksförklaringar som betungande arbetssituation, svåra arbetsuppgifter, olämplig vårdkultur samt resurs- och kompetensbrist (Phillips 2000, Kristensen & Risbeck 2004, Jönsson 2006, Brottsförebyggande rådet 2011:1).

Sandvide (2008) uppmärksammade i sin avhandling hur språkbruket osynliggör och döljer våld och övergrepp mot äldre personer. Sandvide menar att språket har betydelse för våra föreställningar om verkligheten, som exempelvis en våldssituation. Genom språket kan vi legitimera, rättfärdiga eller osynliggöra våldet. Hon menar att omgivningen behöver reflektera över vilket språk och vilka begrepp som används för att benämna det våld som drabbar äldre personer.

En studie från Handu (2007) syftade till att ge ökad information om funktionsnedsatta kvinnors specifika sårbarhet och våld utsatthet. Studien pekade på det ”praktiska beroendeförhållandet” som funktionsnedsatta personer har exempelvis till personal inom hemtjänst och färdtjänst. *”Det praktiska beroendet skapar närhet till någon annan och andra människor rör sig inom den sfär som är kvinnans integritet. Ju mer omfattande beroendet är desto större är sårbarheten. Det beroende som skall garantera skydd och trygghet kan bli själva hotet. Den sårbarheten, den rädslan, den skräcken måste in i samhällsmedvetandet om kvinnor beroende och vård”* (a.a).

Enligt Grände (2010) riskerar kvinnor med funktionsnedsättning att i första hand bemötas som vårdobjekt. Det innebär att de *”inte ses som individer med samma rätt till kroppslig identitet som andra”*. Ett förhållande som bedöms bidra till att övergrepp och kränkningar inte uppmärksammas (a.a.).

Riskfaktorer för att utsättas för våld

Att vara kvinna, oavsett ålder, är den främsta riskfaktorn för att bli utsatt för våld i nära relationer. Därefter följer hög ålder, ökat beroende, sjukdom och funktionsnedsättning (Erikson 2001). Det finns både generella och mer specifika faktorer som kan utgöra en risk för att bli utsatt för våld i nära relationer. Riskfaktorer kan ha sin utgångspunkt hos individen, relationen eller samhället (Wolf m.fl. 2002, Saveman 2010).

Att leva med en person med demenssjukdom innebär risk att utsättas för våld. Konsekvenser av demenssjukdomar som aggressivt beteende drabbar ofta den i omgivningen som ger vård och omsorg (Kristensen och Risbeck 2004). Internationella studier visar hur anhörigvårdare löper stor risk att utsättas för våld av närstående personer med demenssjukdom (Wolf m.fl. 2002, Cooper m.fl. 2009).

Riskfaktorer hos förövare

Det finns även vissa riskfaktorer hos förövare. Personer i de äldres omgivning kan utgöra en risk eller ett allvarligt hot. Riskfaktorer kan vara om någon närstående har psykiska funktionsnedsättningar, missbruk, kriminellt leverne eller andra sociala och ekonomiska problem. Anhörigvårdare som upplever tung vårdbörd och/eller utmattning riskerar att utsätta den de vårdar för olika typer av våld. Risken för detta ökar ytterligare om relationen från början är konfliktfylld. Om anhörigvårdaren inte får tillräckligt med avlastning ökar risken att utsätta den äldre personen de vårdar för olika typer av våld. Utmattning är en konkret risk-

faktor för psykiska övergrepp medan alkoholmissbruk innebär en förhöjd risk för fysiska övergrepp (Erlingsson, Saveman & Berg 2005, Saveman 2007).

Våldets konsekvenser

Våld i nära relationer leder ofta till svåra och omfattande konsekvenser. Effekterna av våldet kan bland annat vara fysiska, psykiska, sociala och ekonomiska. Generellt sett blir konsekvenserna värre ju grövre våldet eller övergreppen är. För äldre kvinnor kan våld ge särskilt komplicerade konsekvenser då den fysiska och psykiska kapaciteten ofta är nedsatt.

Våld och övergrepp mot äldre personer bidrar också till en allmänt försämrad hälsa. Studier visar att hälsan hos våldsutsatta kvinnor är betydligt sämre än hos dem som inte varit utsatta för våld. Försämrad fysisk och psykisk hälsa medför även en ökad användning av värk- och sömnmedicin samt lugnande- och antidepressiva medel. Våld mot äldre kvinnor ger konsekvenser som ökad dödlighet, depression, ångest och rädsla (Erikson 2001, Kristensen & Risbeck 2004).

Resultatet i omfångsstudien från Handu (2007) visade att de kvinnor som hade utsatts för våld upplevde en stark känsla av skam och skuld. De våldsutsatta kvinnorna uppgav också att de i högre grad haft självmordstankar än kvinnor som inte utsatts för våld. Uppemot 70 procent av de som utsatts för våldshandlingar rapporterade om pågående psykiska problem till följd av övergreppen.

Risker för personal att möta våld i arbetet

Olsson (2011) behandlar frågan hur professionella påverkas av att möta våldsutsatta och ta del av deras berättelser om våldet de varit utsatta för. Hon refererar till Lanning & Hazelwood³⁰ (1988) som beskrev att poliser kunde bli påverkade och även sjuka av att arbeta med sexualbrott, prostitution och pornografi. Artikeln uppmärksammade konflikten, som kan uppstå när yrkesutövare uppfattar och förstår kvinnors utsatthet och samtidigt upplever likgiltighet och cynism från det omgivande samhället. Enligt artikeln förnekas och förlöjligas ofta de svåra konsekvenserna som olika former av sexualbrott ger upphov till. Synen på förövarna är att de är monster. Inte människor som uppträder normalt. *”Varje gång en samhällets stöttepelare arresteras för ett sexualbrott reagerar media som det var första gången. Det är inte förvånande att trevliga människor begår sexualbrott. Vad som är förvånande är att människor blir förvånade”* (a.a).

Polisernas möten med våldsutsatta, väckte starka känslomässiga reaktioner hos dem. Det var i motsättningen mellan samhällets förnekande och bristande förståelse och arbetets känslomässiga påfrestningar, som riskerna för dem som arbetade med sexualbrott fanns. Enligt forskarna kan arbetet att utreda sexualbrott ge upphov till såväl känslomässiga, beteendemässiga och fysiska stressreaktioner. Företeelsen kallas *”sekundär traumatisering”*. Med begreppet menas att professionella som lyssnar till vad andra har varit utsatta för kan få reaktioner som lik-

---

³⁰ Lärare vid FBI:s polisutbildning i Virginia i USA

nar det utsatta brottsoffret, trots att hon eller han själv inte har varit utsatt för något trauma. De professionella reagerar känslomässigt på vad de får ta del av.

För att klara av att arbeta med våldsutsatta personer krävs (a.a.) att personalen har en professionell hållning samt tillgång till handledning och andra strukturerade stödformer. En rekommendation som ges är att inte arbeta ensam med dessa arbetsuppgifter för att undvika stressreaktioner eller andra skador.

BILAGA 3. NYCKELPERSON

Socialförvaltningen

1 (1)

Datum 22 augusti 2013

Nyckelperson

Syfte

Syftet är att ha kompetenta nyckelpersoner ute i verksamheterna inom området våld i nära relationer.

Uppdragsbeskrivning (som ett särskilt uppdrag i medarbetarkontraktet)

- Vara ett stöd gällande våldsfrågor, för övrig personal i enheten/arbetsgruppen.
- Fördjupa sig i ämnet genom föreläsningar och litteratur.
- Delta vid nätverksträffar.
- Sprida kunskap i arbetsgruppen om våld i nära relation vid APT mm.
- Vid behov (tillsammans med chefen) kontakta Familje Fridsteamet/FREDA-gruppen.

Tidsåtgång

2,5 dagar/år avsetts för deltagande vid nätverksträffar samt möten för nyckelpersoner .

Mariann Godin-Luthman

Christina Godarve

Therese Thomsson

Lena Andreasson

Besöksadress Visborgsallén 19
Postadress SE-621 81 Visby
Telefon +46 (0)498 26 90 00 vid
E-post regiongotland@gotland.se

Bankgiro 339-8328
Postgiro 18 97 50-3
Org nr 212000-0803
Webbplats www.gotland.se

BILAGA 4. FREDA GRUPP

Socialförvaltningen
beställaravdelningen

1 (1)

Datum 25 augusti 2011

FREDA grupp

Gruppen består av:

- Representant från Familjefridsteamet
- Anhörigkonsulent
- Handläggare (SOL, LSS)
- Enhetschefer

Inledningsvis har familjefridsteamet
huvudansvar för gruppen.

Syfte

Syftet med FREDA gruppen är att verka som en resursgrupp till familjefridsteamet så att insatser till våldsutsatta äldre personer och personer med funktionsnedsättning bättre kan samordnas. FREDA gruppen skall även verka som råd och stöd för baspersonal, enhetschefer och handläggare.

FREDA gruppen ersätter inte upparbetade, välfungerande arbetsmetoder som existerar utan finns som en garanti för att inget fall hamnar mellan stolar.

Uppdragsbeskrivning (som ett särskilt uppdrag i medarbetarkontraktet)

- Regelbundna möten med övriga representanter i FREDA gruppen.
- Tillgänglig för råd och stöd gentemot handläggare, enhetschefer och baspersonal.
- Ansvarsfördelning och uppföljning av ärenden.
- Dokumentera ärenden (kortfattat och avidentifierat för lärprocess och statistik).
- Återkoppla till kollegor.

Uppföljning

En utvärdering av FREDA gruppens uppdrag och arbete ska ske efter 6 månader (senast maj 2012) och ligga till grund för hur arbetet ska organiseras fortsättningsvis.

Lisa Lindell
Projektledare

Besöksadress Visborgsallén 19
Postadress SE-621 81 Visby
Telefon +46 (0)498 26 90 00 vld
E-post regiongotland@gotland.se

Bankgiro 339-8328
Postgiro 18 97 50-3
Org nr 212000-0803
Webbplats www.gotland.se

Våld i nära relationer betecknas som ett samhällsproblem. En ny föreskrift från Socialstyrelsen (SOSFS 2014:4) skärper kraven på kommunerna och hälso- och sjukvården att utveckla och förstärka arbetet med våldsoffer. Forskning visar att våld ofta leder till svåra och omfattande konsekvenser i form av fysiska, psykiska och sociala problem.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum fick våren 2014 i uppdrag att beskriva projektet Freda som just hade avslutats och arbetet med våldsutsatta äldre och funktionsnedsatta inom Region Gotland.

Under projekttiden skapades en stödstruktur, som består av nyckelpersoner, nätverk för nyckelpersonerna och den tvärprofessionella ärendehanteringsgruppen Freda. Grunden för arbetet är att all personal inom äldreomsorgen och omsorgen om funktionsnedsatta har kunskaper om våld i nära relationer.

Projektet Freda innebar att arbetet mot våld inom omsorgen om äldre och funktionsnedsatta tog ett stort steg framåt. Och det finns mycket att lära av projektet. Några punkter som framstår som särskilt betydelsefulla är att det inte räcker med att bara ge personal utbildning utan att det också behövs god struktur och tillgång till stöd. Vinsten att använda socialtjänstens samlade kompetens för att kunna ge god vård och omsorg till personer med komplexa behov framstår också tydligt.

Uppmaningen från de anställda i Region Gotland till de kommuner som också ska börja utveckla arbetet mot våld i nära relationer var att göra som de hade gjort – att arbeta långsiktigt. Att hålla i och hålla ut.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum är ett forsknings- och utvecklingscentrum. Uppdraget är att bidra med kunskap om äldre personers hälsa, vård och omsorg.

Gävlegatan 16, 113 30 Stockholm // Vxl: 08 690 58 00 // www.aldrecentrum.se

